

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

«Æ syns vi har pen nordnorsk dialekt»

En sosiolingvistisk studie av palatalisering i Vardø

—

Maria Bakke Havstein

Masteroppgave i NOR- 3982 Mai 2019

Forord

Jeg vil takke min veileder Åse Mette Johansen for all veiledninga i forbindelse med denne avhandlinga. Takk for at du svarer på mail midt på natta og for at du er der når det står på som verst. Ikke minst en stor takk for at du alltid har hatt tro på prosjektet mitt når jeg har tvilt.

Takk til Vardø videregående skole som tok meg varmt imot da jeg presenterte prosjektet mitt. Takk for hjelp til å finne informanter, og ikke minst for at jeg fikk gjennomføre intervjuene hos dere. Sissel Holt fortjener en ekstra stor takk som tok meg med rundt i klasserommene for å finne informanter.

Den største takken går til informantene mine. Uten dere hadde det ikke blitt noen avhandling. Takk for at dere har stilt opp og delt av dere selv!

Takk til mamma, pappa, Thomas og alle på lesesalen som har kommet med støttende ord når ting har gått trått. Ikke minst må jeg rette en stor takk til Fredrik som har lest tekst, laga mat og vaska klær mens jeg har vært i masterbobla.

Sammendrag

I dette mastergradsprosjektet har jeg undersøkt deler av talemålsutviklinga i Vardø. Jeg har sett nærmere på hvordan lang n og l, som opprinnelig har hatt palatal uttale i Vardø, realiseres av en gruppe språkbrukere i byen. Informantene i denne studien er 16 språkbrukere fra Vardø. Åtte av dem er i alderen 17-19 år, fire er mellom 30 og 45 år og de fire i den eldste gruppa er mellom 59 og 70 år. Funnene viser at palatal /n/ holder seg bedre enn /l/ i Vardø. Samtidig viser studien også at den palatale uttalen er den som er mest frekvent, også blant de fleste ungdommene. Det ser ut til at det er sosiale føringer for dette trekket i byen, og heller enn å se til regionalisering eller standardisering for å forklare variasjonen, må en se på lokale forhold. Den viktigste faktoren for de språklige valgene ser ut til å være forholdet til nabobyen Vadsø. Talemålet i nabobyen forbindes med språkkontakt som følge av mye finsk innvandring, og det ser ut til at språkbrukerne i Vardø tydelig oppjonerer språklig mot nabobyen for å markere den lingvistiske og sosiale avstanden mellom dem. Den palatale uttalen ser med andre ord ut til å stå sterkt hos mange av språkbrukerne i Vardø. Dette henger også sammen med at den palatale uttalen anses for å være et salient trekk av språkbrukerne selv, og noe som knytter talemålet deres til en nordnorsk varietet.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Kort om oppgaven	1
1.2	Problemstilling.....	2
1.3	Strukturen videre i oppgaven	2
2	Bakgrunn og tidligere forskning.....	5
2.1	«Den muntre by ved Bussesund»	5
2.1.1	Byens historie.....	6
2.1.2	Vardø i dag.....	7
2.2	Vardø i dialektlandskapet.....	9
2.3	Om palatalisering.....	10
2.4	Tidligere forskning	11
2.4.1	Palatalisering i Nord-Norge: Neteland (2009) og Sætermo (2011).....	11
2.4.2	Annen forskning fra landsdelen	12
3	Det teoretiske rammeverket	15
3.1	Sentrale begreper	15
3.1.1	Saliens.....	15
3.1.2	Språkets indeksikalitet.....	16
3.1.3	Dialektnivellering.....	17
3.2	Den sosiale betydningen av språk.....	17
3.2.1	Språk og tilknytning til sted.....	17
3.2.2	Naboopposisjon.....	18
3.3	Endring og variasjon	19
3.3.1	Variasjon som forutsetning for endring.....	19
3.4	Årsaker til språkendring	21
3.4.1	Prestisjeformer	23

4	Metode	25
4.1	Valg av metode.....	25
4.1.1	Metodetriangulering	25
4.1.2	Intervju.....	26
4.2	Observatørens paradoks	27
4.2.1	Utvalgsmetode og rekruttering	30
4.2.2	Planlegging og gjennomføring av intervjuene	31
4.2.3	Utfordringer i innsamlingsarbeidet	32
4.3	Ord brukt i bildespill.....	33
4.4	Ord brukt i «Alias»	34
4.5	Navngivning av informantene	35
4.6	Etiske hensyn.....	35
4.7	Etterarbeid og transkripsjonsnøkkel	36
4.7.1	Tegnforklaringer til transkripsjonen.....	37
5	Analyse.....	39
5.1	<i>nn</i> -variabelen	39
5.2	<i>ll</i> -variabelen.....	43
5.3	Kort oppsummering av den kvantitative analysen.....	46
5.4	Forklarende del av analysen	48
5.4.1	Det sosiale og språklige forholdet til nabobyen.....	48
5.4.2	Topstatiske og topodynamiske personlighetstyper	53
5.4.3	Avviksinformanten Endre.....	58
5.4.4	Andre forklaringer på talemålet i nord	58
5.4.5	Stedet som en faktor i språkutviklinga	60
6	Avslutning og videre forskning	65
6.1	Videre forskning	66

Bibliografi.....	67
Internettkilder	70
Vedlegg 1	71
Vedlegg 2.....	73
Vedlegg 3.....	76

Tabelliste

Tabell 1 Ord brukt i bildespill	34
Tabell 2 Ord brukt i Alias	34
Tabell 3 Oversikt over informantnavn.....	35
Tabell 4 Relative tall for nn-variabelen blant alle informantene. Totale tall i parentes.	39
Tabell 5 Oversikt over alle forekomster for nn-variabelen fordelt på aldersgrupper	40
Tabell 6 Distribusjon for nn-variabelen blant de eldste informantene	40
Tabell 7 Distribusjon for nn-variabelen blant ungdommene etter kjønn.....	41
Tabell 8 Distribusjon for nn-variabelen blant alle ungdomsjentene.....	41
Tabell 9 Distribusjon for nn-variabelen blant ungdomsguttene	42
Tabell 10 Distribusjon for ll-variabelen blant alle informantene	43
Tabell 11 Distribusjon for ll-variabelen blant alle informanter etter aldersgrupper.....	43
Tabell 12 Distribusjon for ll-variabelen blant de eldste informantene	44
Tabell 13 Distribusjon for ll-variabelen blant de eldste informantene	45
Tabell 14 Distribusjon for ll-variabelen blant ungdommene etter kjønn.....	45
Tabell 15 Distrubusjon for ll-variabelen blant ungdomsjentene	45

Tabell 16 Distribusjon for ll -variabelen blant ungdomsguttene.....	46
--	----

Figurliste

Figur 1: Befolkningstall i Vardø	8
---	---

1 Innledning

Det har aldri vært viktigere å forske på dialekter enn det er nå.

(Quist 2017, 57)

1.1 Kort om oppgaven

I denne studien har jeg sett nærmere på talemålet i min hjemby – Vardø. Vardø er en liten by i Finnmark på en øy ute i Barentshavet. Å forske på talemål er spennende og lærerikt, og det er enda mer spennende å forske i sin egen hjemby. I tillegg er det interessant å se nærmere på dialektene i Finnmark. Det er et område hvor det ikke er gjort mye talemålsforskning, på tross av all den interessante variasjonen vi finner her. Ifølge Quist (2017, 57-58) i vignettsitatet ovenfor er det å forske på dialekter noe av det viktigste en kan gjøre i det 21. århundret. Hun argumenterer for at dialektforskning ikke bare gjenspeiler språkutviklingen på et sted, men også samfunnsutviklingen og språkets sosiale betydning. Dialekt er i vår tid noe språkbrukere bruker som en stilistisk ressurs ifølge Quist.

I denne studien har jeg sett på den språklige variabelen palatalisering. Som et ledd i dialektnivelleringen som foregår i store deler av landet, ser en at den palatale uttalen er på vei tilbake mange steder (Mæhlum og Røyneland 2012, 127). Jeg ønsker derfor med denne studien å finne ut av hvordan dette fenomenet opptrer hos språkbrukere i Vardø. Vardø er en by langs finnmarkskysten, og dialekten i byen har mange av de typiske dialekttrekkene vi finner langs kysten, der palatal uttale av historiske alveolarer er ett av disse trekkene (jf. kap. 2.2). Nabobyen Vadsø ligger bare syv mil unna. Her er dialektsituasjonen helt annerledes, blant annet som følge av finsk innvandring (Hatlebrekke 1981). På grunn av oppgavens omfang har jeg avgrenset studien og valgt kun én språklig variabel. Det kunne likevel vært interessant å studere flere variabler for å få et mer helhetlig bilde av språksamfunnet i Vardø.

Datagrunnlaget for denne studien er opptak av intervjuer med 16 informanter fra Vardø. Jeg har foretatt en såkalt *apparent time study* (jf. kap. 3.3.1.1) for å prøve å få innsikt i utviklingslinjene for palataliseringen i Vardø hos representanter fra ulike generasjoner. Jeg har

derfor gjort intervjuer med informanter i tre aldersgrupper: ungdommer mellom 17 og 19 år, voksne i 30- og 40-årene, og eldre i 60- og 70-årene. For å analysere materialet mitt tar jeg utgangspunkt i generell sosiolingvistisk teori. Jeg støtter meg også på tidligere forskning, særlig på palatalisering i og utafør Nord-Norge. Det viser seg at det ikke alltid er opplagt hva som skjer i talemålsutviklinga i Nord-Norge, og at det ikke alltid kan ses på samme måte som talemålsutviklinga andre steder.

1.2 Problemstilling

Den overordna problemstillinga for studien lyder som følger:

Har språkbrukere i Vardø erstattet den tradisjonelle palatale uttalen av lang nn og ll med en alveolar eller postalveolar uttale, og hvilke sosiale faktorer er det som kan forklare variasjonsmønstrene?

Problemstillinga er altså todelt. I første del ligger fokuset på å kartlegge variasjonsmønstre for et gitt språklig trekk og diskutere mulig språklig endring. Her tar jeg sikte på å finne ut om vi kan se at avpalataliseringstendensen har fått fotfeste i Vardø. Dette vil jeg behandle i den kvantitative delen av analysen (kap. 5). Andre del av problemstillinga vil bli behandla i den kvalitative analysen (kap. 5.4). Her er jeg mer opptatt av å se hvilke faktorer det er som spiller inn i talemålsutviklinga. For eksempel blir regionalisering og standardisering ofte brukt som forklaringsmodeller, og jeg vil med dette se om dette forklarer språksituasjonen i Vardø, eller om det er andre faktorer som ligger til grunn.

1.3 Strukturen videre i oppgaven

Denne oppgaven består av seks kapitler. Det neste kapitlet (kap. 2) er bakgrunnskapittelet for studien. I dette kapitlet presenterer jeg området jeg har tatt for meg, den språklige variabelen for studien og tidligere forskning som er relevant for denne avhandlinga.

Videre følger det teoretiske rammeverket (kap. 3). Her gjør jeg rede for de teoriene og begrepene som er sentrale i denne studien, og som blir brukt i analysen. Her gjør jeg også kort rede for på hvilken måte disse er relevante for dette prosjektet. I metodekapitlet (kap. 4) viser jeg hvordan jeg har gått fram for å samle inn empirien som ligger til grunn for analysen. Her gjør jeg rede for noen metodologiske valg jeg har gjort, og presenterer også informantene.

Videre følger en todelt analyse (kap. 5). Jeg legger først fram variasjonsmønstrene i en kvantitativt orientert analyse (kap. 5.1– 5.3), før jeg ser disse i forbindelse med relevant teori og informantenes metaspråklige kommentarer i den kvalitative analysen (kap 5.4). I andre delen av analysen følger også en drøfting av funnene i lys av de teoriene jeg presenterer i kapittel tre.

2 Bakgrunn og tidligere forskning

Dette kapitlet utgjør bakgrunnen for studien. Her presenterer jeg først Vardø med en kort sammenfatning av byens historie og hvordan byen ser ut i dag (kap. 2.1). Videre plasserer jeg Vardø i dialektlandskapet og gjør rede for de dialekttrekkene vi finner i byen (kap. 2.2). Jeg presenterer også de språklige variablene jeg undersøker (kap. 2.3), før jeg til slutt viser til annen forskning som er gjort i landsdelen og som er relevante for denne studien.

2.1 «Den muntre by ved Bussesund»¹

Vardø er Norges østligste by og ligger lenger øst enn Kairo, Istanbul og St. Petersburg. Byen er kanskje mest kjent for heksebrenningsprosessene på 1600-tallet og Vardøhus festning. Per fjerde kvartal 2018 bodde det 2081 innbyggere i Vardø (Statistisk sentralbyrå [SSB] 2019). Dette inkluderer også tettstedet Kiberg som ligger på fastlandet. Vardø knyttes sammen med fastlandet gjennom en undersjøisk tunnel som kom i 1982. Før tunnelen gikk det ferge mellom Vardø og fastlandet. Vardø er på folkemunne kjent som «den muntre by ved Bussesund» på grunn av byens rike kultur- og revyliv.

¹ Bussesund er sundet som skiller Vardøya fra fastlandet.

2.1.1 Byens historie

Ingen annen nordnorsk by står ovenpå flere meter tykke kulturlag, som viser kontinuerlig bebyggelse på samme sted gjennom mange århundrer
(Povl Simonsen, sitert i Balsvik 1989, 16-17).

Ifølge arkeologiske funn kom det folk til Vardøya for omtrent seks-syv tusen år siden. Andre funn viser også at i jernalderen og tidlig i middelalderen var befolkningen på øya samisk (Balsvik 1989, 15). Det er ikke sikre kilder som daterer den første norske bosettingen i Vardø, men en regner med at oppføringen av den første kirka rundt 1300 antyder at beboerne på øya var norske. Som vi ser av sitatet til Simonsen, har Vardø en rik og lang historie. Videre vil jeg gi et raskt overblikk over byens utvikling til det den er i dag. Framstillingen er basert på lokalhistoriker Randi Rønning Balsviks (1989) historie om Vardø.

Vardø fikk bystatus i juli 1789, bare noen timer før Hammerfest, og er derfor Nord-Norges eldste by. Vardø fikk byprivilegier på grunn av den gunstige plasseringen med tanke på pomorhandelen og fiskeriene. Pomorene var russere som gjennom 1700-tallet kom til landsdelen for å fiske og handle. Vardø ble pomorhovedstaden, og det skal ha ligget opp til hundre russerskuter i havna i Vardø på denne tiden. Noen argumenterte for å gi byprivilegiene til Vadsø, men det var på den tiden store framtidsmuligheter for Vardø, og bystatusen var tenkt å hindre avfolkning og å trekke innflyttere nordover. I tillegg hadde Vardø grensefestningen som ble sagt å burde ligge i en by (Balsvik 1989, 36-38).

Gjennom årene har Vardø vært et viktig sentrum og stadig hatt en gjennomstrømning av folk. Dette skyldes blant annet at folk før i tiden kom dit på grunn av ressursene i havet. Folk har også kommet i forbindelse med tjenestegjøring på Vardøhus festning. Byen har derfor alltid vært preget av tanker og ideer fra hele verden. I 1863 var for eksempel nesten nitti prosent av byens voksne befolkning født utenfor byen (Balsvik 1989, 57). Balsvik (1989, 66) skriver eksempelvis:

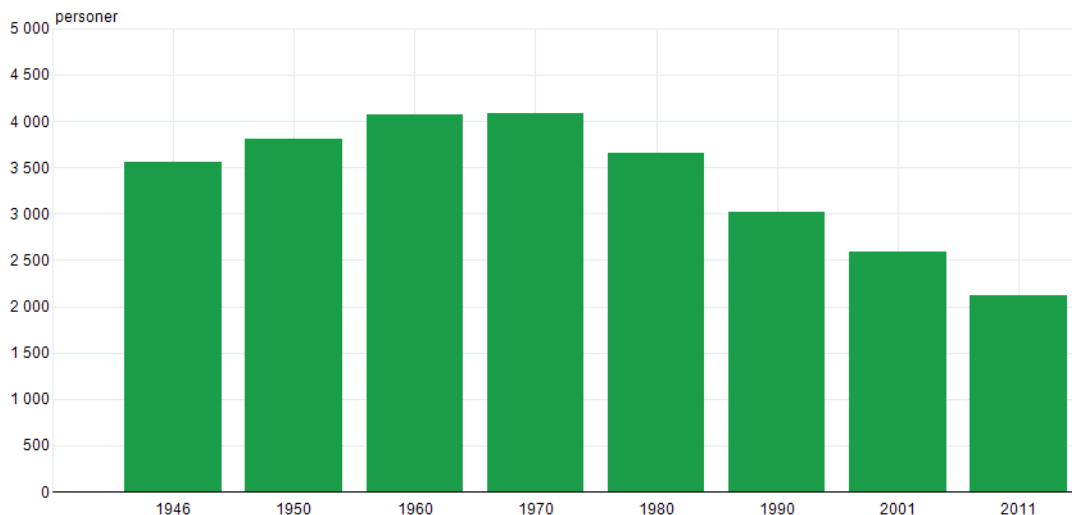
Vardø var altså ikke et sted der slektsledd hadde avløst slektsledd gjennom lang tid, og ble i liten grad et sted som hegnet om tradisjoner. Den stadige strømmen av folk, mest nordmenn, men også finner, samer og russere, bragte i stedet med seg nye tenkemåter og holdninger slik at byen alltid framsto som et moderne «nutidsland».

Fisken har vært avgjørende for Vardø gjennom mange år, og en viktig faktor for til- og fraflytting. Folketallet i Vardø har svingt opp og ned. Den største oppturen kom på midten av 1800-tallet. Rundt 1800 bodde det 400 mennesker i byen, mens på begynnelsen 1900-tallet av viste folketallet over 3000 innbyggere. På denne tiden kom det flere folk til hele fylket, men Finnmark fylke opplevde «bare» en fordobling av folketallet, fra 16 000 til 32 000. På samme tid opplevde Vardø en seksdobling. Rundt 1890 var Vardø derfor den mest folkerike byen i Finnmark, og hadde til og med gått forbi Vadsø (Balsvik 1989, 56). Tidlig på 1900-tallet ser en også at over halvparten av befolkninga i byen var født i Vardø.

Vardø tiltrakk seg altså ikke bare nordmenn. I 1863 var det syv voksne finner i Vardø, mens i 1875 hadde dette tallet økt til 54 personer fra Sverige og Finland (Balsvik 1989, 58). Det er interessant å se at dette tallet ikke økte fram mot 1900-tallet. Vardø tiltrakk seg ikke finske innvandrere i like stor grad som nabobyen Vadsø. Der var omtrent halvparten av befolkningen omkring 1900-tallet «kvæner» (Balsvik 1989, 58). Det Balsvik trekker fram som særlig interessant med dette, er at det ser ut til at det bodde flere finsk- og samiskættede i Vardø enn det en kan lese av folketellingene. Bakgrunnen for dette var at det var et stort fornorskingspress, og finnene og samene fikk ikke støtte til å bevare sitt eget språk. I tillegg til at mange lærte seg norsk var det også mange som tok seg norske navn, og de har derfor blitt registret som norske i folketellingene.

2.1.2 Vardø i dag

Over de siste 40 årene har folketallet nesten blitt halvert, fra over 4000 i 1970, til rundt 2000 i dag. Figur 1 viser folketallet i byen fra 1946 til og med 2011 (SSB 2019). Vi ser her at siden 1970 har folketallet nesten blitt halvert. Dette har blant annet sammenheng med nedgangen i fiskerinæringen.

Figur 1: Befolkningstall i Vardø

I 2011 sendte NRK en egen tv-serie om Vardø. Serien med tittel *Snøballkrigen* dokumenterte hvordan byen forberedte seg på den årlige vinterfestivalen *Yukigassen*² som arrangeres hvert år i Vardø. Nedgangen Vardø har opplevd var også en del av serien. Vardø er en omstillingskommune i dag, og ifølge de jeg har snakket med, er byen over den verste «kneika». Dette ble særlig et tema i intervjuene med de voksne informantene i forbindelse med dette prosjektet. Under intervjuene uttrykte flere at de ikke mener at den framstillingen vi fikk se av Vardø da, er dekkende for byen i dag: «det va jo sånn da» (se for øvrig Didriksen og Moldenæs 2012 for en problematisering av framstillinga av nordlendingen generelt og Vardø spesielt i *Snøballkrigen*). De siste årene har Vardø fått flere offentlige arbeidsplasser. Både kontoret for voldsoffererstatning og politiattestkontoret er nå plassert i Vardø. Byen satser også på turisme, og har blant annet blitt et eksotisk reisemål for fugleinteresserte.³

² Yukigassen er en vinterfestival som arrangeres årlig i Vardø. Sporten kommer fra Japan og er en snøballkrig med regler. I Vardø avholdes det nordiske mesterskapet i Yukigass.

³ Hornøya utenfor Vardø har blitt et kjent fuglefjell, og fikk sommeren 2016 et eget program på NRK som sendte direkte fra fuglefjellet. Ifølge Hørnøyas egen nettside er det Varangers største naturattraksjon (Hornøya.no).

2.2 Vardø i dialektlandskapet

Så vidt jeg vet er det ikke så mye å finne i litteraturen om talemålet i Vardø. Det finnes en del framstillinger av dialekten i Finnmark, og noe om nabobyen Vadsø. Denne framstillingen er derfor basert på det som finnes i litteraturen om nordnorske talemål, og som vi skal se, er det ikke uproblematisk å skulle gjøre en grovinndeling av dette store dialektområdet.

Jahr og Skare (1996) deler dialektene i Finnmark inn i tre: *østfinnmarskmål*, *kystmål* og *indrefinnmarksmål*. De presiserer også at kystmålet og østfinnmarskmålet er de som har flest likheter, mens målet i Indre-Finnmark er det som i størst grad skiller seg ut. Geografisk hører Vardø til målet for Øst-Finnmark, og Jahr og Skare begrenser dette målet til å gjelde Varangerområdet. Det karakteriseres av mindre senkning og palatalisering enn kystmålet, og av at en typisk kan høre presensformer som *drar* og *biter*. *Hv-* er også mer utbredt enn *kv-*, for eksempel i ord som *hvit*, *hval* og *hverandre* (Jahr og Skare 1996, 68). Kystmålet beskriver de som et mål med mye palatalisering og senkning. Former som *fesk* og *løst* er derfor vanlig i stedet for *fisk* og *lyst*. Et særdrag ved målet er formene *honnj* og *monnj* for *hund* og *mun*. Altså både palatalisering, men også en spesifikk lydlig overgang i vokalismen. I motsetning til østfinnmarskmålet, er det typisk mer *kv-* enn *hv-* i for eksempel *kvit*, *kval* og *kværandre*. Dette målet er også i all hovedsak et e/a-mål der man sier *å kaste*, men *ei jenta*. (Jahr og Skare 1996, 70-71).

Finnmark er et stort område som dekker mye dialektvariasjon. Hvis en gjør en geografisk inndeling, tilhører Vardø det Jahr og Skare (1996) kaller *østfinnmarskmål*. Jeg mener imidlertid at Vardø også har flere trekk fra det de kaller *kystmål*. Både etter å ha vokst opp i byen, og etter å ha gjort intervjuer i forbindelse med denne studien, mener jeg Vardø på mange måter kan klassifiseres under kystmålet. Det er et e/a-mål, altså kan en høre former som: *å kaste ei flask*. Vi finner relativt mye palatalisering og senkning. Det er vanlig å høre *æ* som personlig pronomen, og *ikke* som nektingsadverb. Vardø er også en by som ligger langs kysten.

Bull (1996) tar også opp vanskeligheten med å avgrense de ulike dialektene i Finnmark. Hun trekker det største skillet mellom indre og ytre strøk. Hun har også en kategori hun kaller *østlig kystmål*, som i all hovedsak inkluderer trekk en finner i Varangerområdet. Denne inndelingen ligner Jahr og Skares (1996) inndeling, og Vardø ser ikke ut til å passe helt inn her heller. Bull (1996) påpeker selv at talemålet i Vardø ikke er så ulikt målet i Havøysund og Honningsvåg,

og under beskrivelsen av både formverket og lydverket påpeker hun at Vardø i større grad ser ut til å ha likheter med det som beskrives som vestlige trekk.

2.3 Om palatalisering

Palatalisering er en lydlig variabel og innebærer at artikulasjonen dras ned til ganen, som på latin kalles *palatum*. På grunn av dette får lyden en *j*-klang (Mæhlum og Røyneland 2012, s. 51). Den palatale uttalen finner en i nesten hele Nord-Norge, men i varierende grad. For eksempel er det mindre palatalisering i indre og østlige strøk i Finnmark på grunn av samisk og finsk innvandring (jf. Hatlebrekke 1981). I kyststrøkene i Finnmark, inkludert Vardø, er det tradisjonelt mye palatalisering. I Nord-Norge er det kun i trykktung stavelse en finner palatalisering, i motsetning til i Trøndelag og på Nordmøre hvor den også finnes i trykksvake posisjoner (Mæhlum og Røyneland 2012, 110-111). En kan derfor få palatal uttale i både *mannj* og *ballj*, men også i trykksvak stilling i bøyingsuffixer som *mannjanj* (Mæhlum og Røyneland 2012, 93).

De siste årene har en imidlertid sett en tendens til avpalatalisering, blant annet som konsekvens av dialektnivelleringen som foregår flere steder. Denne avpalataliseringstendensen går ut på at opphavlig palatal uttale av *n*, *l*, *t* og *d* erstattes av enten en alveolar uttale eller det som kalles en postalveolar eller retrofleks uttale. Hårstad og Opsahl (2013, 56-57) har for eksempel sett denne tendensen i Trondheim, riktignok i varierende grad. Informanter i Trondheim veksler mellom palatal og alveolar uttale, men de fleste som ser ut til å gå bort fra den palatale uttalen har imidlertid tatt i bruk den postalveolare varianten. Det er ingen av informantene som har erstattet den palatale uttalen helt med denne varianten, men de har begge to i sine stilregistre. De så også en tendens til at *nn* så ut til å være mer motstandsdyktig enn *ll* (Hårstad og Opsahl 2013, 56-57).

I denne avhandlinga omtaler jeg denne tredjevarianten som en postalveolar. Den blir ofte omtalt som en *kompromissform*. Elstad (1982) omtalte tidlig denne varianten som et kompromiss (Elstad 1982, 70). Han forklarte dette med at folk opplevde den palatale uttalen som for «bondsk», men at de antakelig også følte at ble unaturlig eller tilgjort å bruke den alveolare uttalen, som han kaller «leseuttalen» (Elstad 1982, 76). Derfor kan den ses som både et sosialt og et lydlig kompromiss. Røyneland (2005) har gjort lydmålinger av informanter og finner ut at den lydlig også er en mellomting av den alveolare og den palatale uttalevarianten (Røyneland

2005, 282). Både Hårstad og Opsahl (2013) og Røyneland (2005) påpeker også at denne varianten ikke er én fast type uttale, men at den kan ligge på et kontinuum mellom den palatale og den alveolare uttalen. I noen tilfeller ligger den kanskje nærmere den palatale varianten, mens den i andre tilfeller er likere den alveolare uttalen (Røyneland 2005, 274).

2.4 Tidligere forskning

I dette delkapittelet presenterer jeg tidligere forskning som er relevant for denne avhandlinga. Neteland (2009) og Sætermo (2011) har begge to sett på palatalisering, Nesse og Sollid (2010) har skrevet om nordnorske byer og Hatlebrekke (1981) har skrevet en avhandling om Vadsø. I det følgende gjengis noen av de funnene som er sentrale for denne avhandlinga.

2.4.1 Palatalisering i Nord-Norge: Neteland (2009) og Sætermo (2011)

Neteland (2009) og Sætermo (2011) har begge gjort talemålsstudier i henholdsvis Narvik og Alta. Begge to har palatalisering som hovedvariabel. Sætermo har sett nærmere på *n*, *l*, *t*, og *d*, mens Neteland har fokus på bare *nn* og *ll*. De plasserer begge to studiene sine innenfor den sosiolingvistiske forskningstradisjonen kalt *labovsk sosiolingvistikk*, og språklig variasjon og endring er sentralt i begge avhandlingene. Denne sosiolingvistikken kjennetegnes av kvantitative metoder og at en ser variasjon i forbindelse med makrososiale variabler som for eksempel kjønn, alder og bosted i tillegg de sosioøkonomiske faktorer som utdanning, yrke og inntekt (Akselberg 2008, 159).

Neteland (2009) har sett på språklig variasjon blant ungdom i Narvik, med uttalen av *nn* som hovedvariabel. I hennes materiale viste det seg at det ikke var mulig å skille de ulike uttalevariantene av *ll*, så denne variabelen er ikke inkludert i hennes studie. Hun har særlig fokus på ungdom og ungdomsspråk, og materialet hennes består av intervjuer med seksten 17-åringer fra Narvik, i tillegg til at hun har inkludert en informantgruppe i 80-årene som referansegruppe. I studien har hun av sosiale variabler fokus på kjønn, alder, yrke eller studieretning og foreldre fra Narvik.

Om *nn* fant Neteland ut at den palatale uttalen er erstattet av både den postalveolare og den alveolare uttalen. Variasjonen hun finner er styrt av leksikalske føringer og ikke sosiale, for eksempel hvilket ord det står i og hvilken vokal som kommer foran. Hun har ikke klare svar på

hvorfor det er den postalveolare uttalen som er den typiske i Narvik, eller hvordan overgangen fra den palatale uttalen til den postalveolare, som er et kjennetegn på dialekten i Narvik, skjedde (Neteland 2009, 113-114).

I Alta fant Sætermo (2011) ut at både palatal /l/ og /n/ svekkes til fordel for alveolar og postalveolar uttale. Hun har gjort opptak av intervjuer med 18 informanter fordelt på tre ulike aldersgrupper: 14-15-åringene, 40-50-åringene og 80-90-åringene. Hun har i likhet med Neteland også gjennomført intervjuer og inkludert et spill til de yngste informantene (Sætermo 2009, 40). Her viste det seg at alder er en av faktorene som påvirker uttalen. Palatal /l/ har holdt seg noe bedre enn /n/, men de yngre informantene har færre palatale realiseringer og flere alveolare og postalveolare forekomster. De eldre har stort sett palatal uttale av både /n/ og /l/ mens de yngste så å si har utelukkende postalveolare og alveolar uttale. Det er også variasjon mellom de ulike bydelene i Alta. Informantene fra bydelen Elvebakken er de med færrest palatale realiseringer. Sætermo trekker fram språkkontakt som en mulig årsak til dette. Elvebakken er den bydelen i Alta som har hatt mest finsk innvandring. Informantene fra bydelen Kronstad har flere palatale realiseringer, og de fra Bossekop har flest (Sætermo 2011, 79). Kjønnsfaktoren er også interessant i Sætermos studie. Kvinner har vanligvis høyere frekvens av prestisjeformer enn menn, men ikke i dette materialet. Kvinnene har flere palatale realiseringer av *nn* og *ll* enn mennene. En mulig forklaring er ifølge Sætermo at avpalatalisering har blitt forbundet med ”kvensking”, og uttalen i de tradisjonelle nordnorske dialektene kan derfor ha hatt større prestisje i Alta enn språkkontaktvariantene (Sætermo 2011, 80).

2.4.2 Annen forskning fra landsdelen

Jeg har også inkludert forskning som ikke i så stor grad omhandler den språklige variabelen jeg tar for meg, men som er interessante i forbindelse med denne studien. Hatlebrekke (1981) har skrevet om dialekten i Vadsø, som altså er Vardøs nærmeste naboby, og som spiller en sentral rolle i analysen. Nesse og Sollid (2010) skriver om målet i nordnorske byer, palatalisering og ikke minst om forholdet mellom noen nordnorske byer, perspektiver som også kan overføres til forholdet mellom Vardø og Vadsø.

2.4.2.1 Hatlebrekke (1981) om målet i Vadsø

Hatlebrekke (1981) presenterer i heftet *Vadsø-dialekten med innslag fra Kiby og Ekkerøy* en oversikt over dialekttrekk i Vadsø-området. Heftet er en kortversjon av en hovedfagsavhandling. Hatlebrekke gjør rede for både formverket, lydverket og ordforrådet. Hun presenterer innledningsvis trekk i Vadsøs historie fra 1800-tallet, med særlig fokus på hvem som bodde der, og hva det har hatt å si for språkutviklinga. Vadsø hadde mye finsk innvandring fra Finland og i 1885 var 62 % av befolkningen finner. Vadsø på denne tiden var preget av rask vekst, språkkontakt og sosial lagdeling. I Kiby og Ekkerøy har også palatalisering av lang /n/, /l/, /t/ og /d/ og enkelte andre konsonantgrupper. I Vadsø finner hun derimot en postalveolar uttale av disse, og ellers en alveolar uttale.⁴ Hun finner imidlertid rester av palatalisering i Vadsø, men bare i emfase, for eksempel i ord som *tolljat*.

2.4.2.2 Nordnorske byer

Nesse og Sollid (2010) sammenligner i sin artikkel bymålet i de fire nordnorske byene Tromsø, Harstad, Bodø og Narvik. Utgangspunktet for studien var å se nærmere på hvordan disse bymålene skiller seg fra hverandre, og i hvilke språktrekk de gjør det.⁵

Gjennom studien kommer det fram store forskjeller i bymålene, og det er vanskelig å se et bestemt mønster. Det er for eksempel bare *æ* som personlig pronomen og 1. person subjektsform som er likt i alle byene. Nesse og Sollid mener det er, i et diakront perspektiv, mye likt i de fire nordnorske byene, og at den variasjonen de finner, delvis er resultat av endringer som er relativt nye. De påpeker også på at likhetene mellom de fire bymålene kan komme av ulike utviklingsprosesser som kan gi likt resultat språklig. Her nevner de for eksempel overgangen fra *ikkje* til *ikke*. I Bodø og Narvik er denne overgangen gjennomført, mens Tromsø nå ser ut til å være i en brytningsprosess. Nesse og Sollid konkluderer med at det

⁴ Hatlebrekke (1981, 15) bruker termene *alveolar* og *dental* om det som i denne avhandlinga klassifiseres som henholdsvis *postalveolar* og *alveolar*.

⁵ Nesse og Sollid baserer artikkelen på data fra hver deres del av UPUS-prosjektet i henholdsvis Tromsø og Bodø. Netelands (2009) nevnte avhandling ligger til grunn for datamaterialet fra Narvik, og i Harstad er det dialektlitteraturen supplert med informasjon fra lokale menn og kvinner.

er mulig å samle nordnorske bymål under én kategori, men de påpeker samtidig at kontaktforholdene mellom byene ikke bidrar til at dialekttrekk har et spredningsmønster fra by til by.

Mest relevant i denne sammenheng er det å se hvordan det står til med palataliseringen i de ulike byene, og ikke minst forholdet mellom de fire nordnorske byene. Om palataliseringen av /n/ og /l/ framhever Nesse og Sollid (2010) ikke overraskende at det i Tromsø, Narvik og Bodø foregår en avpalataliseringsprosess. I Tromsø finner de variasjon mellom den palatale og dentale varianten. I Narvik finner de variasjon mellom apikal og dental uttale, mens i Bodø ser de at *ll* får en apikal uttale, mens *nn* får en dental (Nesse og Sollid 2010, 149).⁶ De ser også på det sosiale forholdet mellom de ulike byene, og hvordan dette kan ha innvirkning på språklige endringer. Blant annet ser de at den psykologiske avstanden som finnes mellom de ulike byene fører til en språklig opposisjon, heller enn at de ønsker at de respektive talemålene skal bli likere (Nesse og Sollid 2010, 155).

⁶ Dental og apikal er det jeg i denne oppgaven omtaler som henholdsvis alveolar og postalveolar uttale.

3 Det teoretiske rammeverket

I dette kapitlet presenterer jeg det teoretiske grunnlaget for studien. På grunn av oppgavens omfang har jeg måttet gjøre prioriteringer. Jeg presenterer derfor de mest sentrale teoriene og forskningsresultatene for min studie. Denne studien er en variasjonsstudie, og er påvirket av det labovske paradigmet innenfor sosiolingvistikken (Akselberg 2008, 159). Variasjon og endring er derfor sentrale begreper, og noe jeg vil se nærmere på (kap. 3.3). I tillegg vil jeg presentere noen sentrale begreper og perspektiver som vil være sentrale i mitt tolkningsarbeid, eksempelvis naboopposisjon, språkets indeksikalitet og språk og tilknytning til sted. Jeg vil aller først gjøre rede for noen sentrale begreper (kap. 3.1). Deretter forklarer jeg den hermeneutiske fortolkningen som ligger til grunn i analysearbeidet mitt (kap. 3.2). Dette har også lagt føringer for det teoretiske utgangspunktet for studien. I analysen har jeg fokus på hvordan ulike psykososiale mekanismer kan være aktuelle i språkendring. Jeg presenterer derfor de mekanismene jeg ser som mest aktuelle i denne sammenhengen. Videre gjør jeg rede for noen perspektiver på språkvariasjon og språkendring, og hvilke krefter som kan ligge bak (kap. 3.4).

3.1 Sentrale begreper

Aller først gjør jeg kort rede for noen begreper som er sentrale i denne studien: *saliens*, *indeksikalitet* og *dialektnivellering*. Jeg sier også noe kort om på hvilken måte disse er aktuelle i denne sammenhengen.

3.1.1 Saliens

Saliens er et begrep som ofte brukes i sosiolingvistiske studier, men det brukes ikke bestandig på samme måte. Van Herk (2012, 50) poengterer at *saliens*: «usually refers to a noticeable variant – one that stands out due to physiological, social, and/or psychological factors». Ut fra denne definisjonen er altså *saliens* betegnelsen på ord eller trekk som blir lagt merke til og som har sosial betydning for språkbrukerne. Røyneland (2005) forklarer at hun i bruken av begrepet går ut fra subjektive og språkeksterne kriterier. For at et trekk skal regnes som salient må det bli kommentert spesielt av informantene, og det må representeres i den skriftlige presentasjonen av en dialekt (Røyneland 2005, 68).

I denne oppgaven tar jeg utgangspunkt i begge disse måtene å bruke begrepet på. I intervjuene har informantene fortalt hvilke trekk som er «typiske» for deres dialekt, og hva som skiller dem fra nabobyen (kap. 5.4.1.1). Jeg regner derfor de trekkene som kommer opp i disse samtalene som de saliente trekkene i målet i Vardø.

3.1.2 Språkets indeksikalitet

Fordi språket er et sosialt fenomen og stadig utvikles gjennom språkbrukere, blir også de ulike bestanddelene av språket tillagt ulike sosial mening av ulike språkbrukere og språksamfunn. Språkets indeksikalitet handler om «språklige størrelses symbolske bibetydninger» (Hårstad, Londahl og Mæhlum 2017, 108). Mæhlum og Røyneland (2018) viser til Silversteins (1985) indeksrekkefølge for å forklare hvordan språket er indeksikalsk, og hvordan dette kan komme fram på to ulike nivåer. De presenterer et eksempel med importord med førsteleddstrykk fra gresk og latin: *ˈbannan* og *ˈstasjon*. I noen dialekter er dette et helt nøytralt trekk som alle bruker uten at de tillegges særlig omtanke. Det er for eksempel typisk å høre både på Østlandet og i Trøndelag. Samtidig er det slik at å ha trykket på første staving i andre områder knyttes til menn i arbeiderklassen. Ofte ser en også at å bruke dette trekket også gjør at en kan få tillagt egenskaper som maskulinitet, tøffhet, ubehøvlehet og manglende dannelse (Mæhlum og Røyneland 2018, 253). At trekket assosieres med arbeiderklassemenn er det Silverstein (1985 og 2003, i Mæhlum og Røyneland 2018) kaller førsteordens indeksikalitet, mens vi snakker om en andreordens indeksikalitet når de også tillegges egenskaper som for eksempel de nevnt ovenfor.

I dette materialet vil det være interessant å se nærmere på hvilken indeksikalitet som tillegges palatalisering. Som for eksempel Hatlebrekke (2009) tar opp, kan ulike varieteter og dialekttrekk ha ulik indeksikalitet i ulike språksamfunn. I kritikken av det sterke fokuset på vertikale og horisontale krefter i språkendringsprosesser, påpeker altså Bull viktigheten av å kjenne til at ulike språktrekk vurderes annerledes i ulike språksamfunn. Vardøs nærmeste nabo er Vadsø, som har et talemål preget av språkkontakt. Språkkontaktvarieteter blir ofte av sosiohistoriske årsaker nedvurdert og sett på som lavprestisjevarieteter (Bull 1996, 219). Som vi så hos Sætermo (2011, jf. kap 2.4.1) indekserte avpalatalisering språkkontakt blant noen av kvinnene i Alta, og den palatale uttalen ble derfor ansett som en prestisjeform. De palatale lydene har med andre ord ikke samme betydning overalt.

3.1.3 Dialektnivellering

Dialektnivellering er en prosess hvor dialekttrekk som har begrenset geografisk utbredelse, blir erstattet av trekk med et større regionalt eller nasjonalt bruksområde (Mæhlum 2007, 48). Det er ofte de dialekttrekkene som gjør at man kan plassere en språkbruker ganske presist geografisk som har en tendens til å bli erstattet av andre former, for eksempel palatalene. En ser også en tendens til at det er trekk som oppfattes som markerte eller utpregede (jf. *saliens* i kap. 3.1.1.) som blir rammet av disse prosessene. Dialektnivellering bidrar altså til at dialekter blir likere hverandre, og at de lokale markørene ofte faller bort.

3.2 Den sosiale betydningen av språk

I analysen presenterer jeg informantenes variasjonsmønster i form av struktur og frekvens, men jeg går også kvalitativt til verks ved å se på informantenes egne utsagn om språk, og hvordan de i en metadiskurs posisjonerer seg språklig og sosialt. Denne kvalitative delen av analysen tar utgangspunkt i de metalingvistiske utsagnene til informantene. Denne analysen har derfor *en hermeneutisk innfallsvinkel*, hvor målet mitt er å finne ut av hvilke psykososiale mekanismer som er førende for den språklige atferden. Hermeneutikken tar utgangspunkt i at alle handlinger er meningsbestemte og intensjonale. Dette er også utgangspunktet for min tolkning, og jeg tar utgangspunkt i at all den språklige atferden jeg observerer er internasjonal på et bevisst eller ubevisst nivå. Min oppgave i dette fortolkningsarbeidet blir å prøve å forstå de ulike utsagnene på bakgrunn av konteksten, og på dens premisser (Hårstad et al. 2017, 51). Hermeneutikken regnes i dag av mange for en metodisk tilnærming. Den har også til noen grad spilt en rolle i hvordan jeg har organisert feilarbeidet. Men i denne studien har den likevel i all hovedsak lagt føringer for det teoretiske utgangspunktet for analysearbeidet, og ligger med andre ord som en overordnet føring for analysen. Jeg har spesielt fokus på to psykososiale mekanismer – informantenes forhold til hjembyen og informantenes forhold til nabobyen. Videre gjør jeg rede for de teoretiske modellene bak dette (henholdsvis kap. 3.2.1 og kap. 3.2.2)

3.2.1 Språk og tilknytning til sted

Hvorvidt et individ føler lojalitet til et sted eller ikke kan i mange tilfeller avspeiles i språket. Labov forsket på dette fenomenet på Martha's Vineyard og fant at de informantene som følte en sterk forankring til stedet, og som ytret at de ønsket å bli der, hadde høyere frekvens av

tradisjonstrekk. De som derimot uttalte at de ville flytte fra Martha's Vineyard, hadde færre stedsspesifikke varianter (Labov, 1972).

I flere studier har en sett på forholdet til sted og språket ved bruk av de to kategoriene *topostatisk* og *topodynamisk* type. Disse kategoriene ble innført av Harald Thun (Sjekkeland 2001, 35). De to kategoriene representerer hver sine mennesketyper, men også studieobjektet i sosiolingvistikken. Det topostatiske mennesket blir omtalt som et individ som holder seg på hjemlassen og er sterkt forankret der. Vedkommende har ikke flyttet mye på seg, og har heller ikke planer om det. Sann sett kan vi trekke linjer fra denne kategorien til dialektologiens typiske informantgrupper. Det topodynamiske mennesket er mer orientert ut mot verden og er mer mobil.

I analysen anvender jeg disse kategoriene på samme måten som Sjekkeland (2001). Han argumenterer for at denne distinksjonen kan brukes til å skille språkbrukernes innstilling til omverdenen, snarere enn å skille mellom de som flytter på seg og de som blir boende på samme sted (Sjekkeland 2001, 36). På denne måten er det derfor informantenes personlighetstyper som blir utgangspunktet for en kategorisering av topostatisk og topodynamiske typer. Den topostatisk personlighetstypen er lokalt orientert og vil sannsynligvis holde på lokale trekk i talemålet sitt. Den topodynamiske typen er derimot supralokalt orientert og vil antakelig ha færre tradisjonsformer i sitt talemål.

3.2.2 Naboopposisjon

Begrepet naboopposisjon ble lansert av Amund B. Larsen i en publikasjon fra 1886. Bakgrunnen for bruken av termen var studier han hadde gjort i Trøndelag. I denne studien så Larsen at informanter «overbrukte» former i sin egen dialekt for å vise språklig avstand til nabostedets dialekt (Jahr 2017, 311). I denne sammenheng tar jeg utgangspunkt i Jahrs (2017) definisjon av begrepet, som han har basert på Larsens beskrivelser. Han definerer det som et begrep som kan forklare situasjoner når en finner former i en dialekt som ikke kan spores i junggrammatikkens lydlover, og som har som funksjon å gjøre den lingvistiske avstanden mellom en nabodialekt og ens egen mer distinktiv enn den i utgangspunktet er (Jahr 2017, 311). Naboopposisjon kan derfor brukes som en sosial faktor når en ønsker å forklare språklige endringer eller variasjon. Larsen har med lanseringen rettet oppmerksomhet mot språkbrukerne, og deres bevisste eller ubevisste rolle i språkendringer. Forskningstradisjonen dreide seg på den

tiden rundt junggrammatikens lydlover, og en var ikke opptatt av språkbrukerens perspektiv. Det psyko-sosiale fokuset til Larsen var derfor nytt og annerledes (Jahr 2017, 312). Dette var antakelig en av årsakene til at begrepet ikke ble inkorporert i moderne sosiolingvistikk før omtrent hundre år senere.

I analysen tar jeg utgangspunkt i Larsens teori om naboopposisjon når jeg undersøker informantenes forhold til Vadsø. Jeg ser nærmere på variasjonsmønstrene og metadiskusjonen om talemålet i nabobyen for å se om naboopposisjon kan være en relevant faktor. I Vadsø har de som nevnt ikke palataliserte alveolarer, men en alveolar eller postalveolar uttale (Hatlebrekke 1981 jf. kap. 2.4.2.1).

3.3 Endring og variasjon

Som nevnt innledningsvis er dette en variasjonsstudie. I tillegg til å gjøre en analyse av de sosiale faktorenes språklige påvirkning, ser jeg også på struktur og frekvens. Dette ligger som et bakteppe for den mer kvantitativt orienterte analysen. Jeg vil altså først kartlegge den språklige variasjonen før jeg forsøker å forklare bakgrunnen for den. Videre gjør jeg derfor rede for noen sentrale begreper når en studerer variasjon og endring. Jeg ser først på forholdet mellom variasjon og endring, og så på noen sosiale faktorer som har vist seg å spille inne i slike prosesser.

3.3.1 Variasjon som forutsetning for endring

Språk er et sosialt fenomen og blir alltid påvirket av språkbrukere. Dette fører til at det stadig kommer språklige nyvinninger. Ikke alle språklige endringer er like påfallende, spesielt ikke for den vanlige språkbrukeren. Mens noen endringer nærmest sklir under radaren, får andre mye oppmerksomhet. Et fenomen som har engasjert mange er sammenfallet av *kj* og *sj* (Sandøy 2008, 197). Vi ser også at noen endringer fører til at dialektene blir likere hverandre, mens noen endringer stopper opp på et sted, og gjør at vi får tydeligere dialektgrenser (Sandøy 2008, 199). En språkendring er en lang prosess, og det kan fort ta flere hundre år fra en språklig innovasjon først oppstår til det skjer en gjennomført endring. En slik prosess starter nødvendigvis med at et enkeltindivid tar i bruk en ny variant. Dette individet blir da en innovatør. Prosessen mot en språkendring er imidlertid ikke i gang før flere språkbrukere tar i bruk den samme varianten som innovatøren. Hvis flere enkeltindivider tar i bruk den nye varianten, er det mer sannsynlig

at også andre tar den i bruk. Når det skjer, er en språkendringsprosess i gang, som kan føre til at et helt språksamfunn tar i bruk innovasjonen. Dette gjelder endring innenfor ett gitt språksamfunn (Sandøy 2008, 207). En språklig innovasjon kan også spre seg mellom ulike språksamfunn. Denne prosessen starter da på nytt, og den første språkbrukeren til å ta det i bruk blir innovatøren (Sandøy 2008, 210).

For å kunne snakke om en språkendring må det i første omgang være språklig variasjon innenfor et språksamfunn. Dette kan være variasjon både innad i språksamfunnet, altså interindividuell variasjon, og variasjon hos den enkelte språkbrukeren, såkalt intraindividuell variasjon (Røyneland 2008, 30). I forkant av en språkendring må ulike varianter brukes side om side, før én etter hvert vinner fram og tar over. Men selv om variasjonen er nødvendig for språkendring, er det ikke nødvendigvis all variasjon som fører til endring: «Not all variability and heterogeneity in language structures involves change: but all change involves variability and heterogeneity» (Weinreich, Labov og Herzog 1968, 188).

En kan altså se variasjon i et språksamfunn som ikke fører til språklig endring. En språklig innovasjon kan bre seg innad i et språksamfunn og bli tatt i bruk av flere språkbrukere, men den kan også forsvinne ut igjen hvis den ikke får fotfeste. Røyneland (2005) viser til vekslingene mellom endingene *-in* og *-ing* i presens partisipp i engelsktalende land. Dette er et eksempel på to varianter som fører til variasjon, men denne variasjonen ser ut til å holde seg stabil, og den ene tar ikke over for den andre slik at det blir en språklig endring (Røyneland 2005, 34). Både språksamfunn og språkbrukere kan altså ha to varianter av en språklig variabel i sitt register og veksle mellom bruken av disse, uten at den ene forsvinner ut.

3.3.1.1 Synkroni og diakroni

Hovedfokuset i de fleste sosiolingvistiske studier er å påvise eventuell variasjon i språklige variabler, og få et innblikk i hvilke ulike varianter som finnes i ulike språksamfunn. En utbredt metode innen moderne sosiolingvistik er å gjennomføre en *apparent time study*. En forsker da i «tenkt tid» for å spare seg for å gjennomføre studier av et språksamfunn med flere års mellomrom. I min studie har jeg gjennomført en slik undersøkelse i tenkt tid for å påvise eventuelle språkendringer mellom generasjonene. Tanken bak en slik studie er at språket til informantene har holdt seg stabilt over tid, og de ulike aldersgruppene representerer hvert sitt

stadium i språkutviklinga i byen (Røynealand 2005, 72). Gjennom en slik synkron framgangsmåte kan en studere diakrone endringer i språket mens de foregår.

Det er likevel en faktor en må ta hensyn til når en studerer ungdommer, som jeg har gjort: I litteraturen om språk ser vi at ungdom ofte omtales som språkendringsagenter fordi tenårene er en fase hvor ungdom eksperimenterer med blant annet identitet og språk. For eksempel blir språklige nyvinninger ofte registrert med høyere frekvens hos ungdom, mens de er mindre frekvente hos generasjonene før og etter tenåringene. Fenomenet kalles *adolescent peak* og tar utgangspunkt i at ungdom i tenårene gjennomfører en reorganisering av språket sitt, hvor de blant annet eksperimenterer og går bort fra å bruke samme former som foreldrene sine (Kirkham og Moore 2013, 279).

Dette er grunnen til at en ofte finner mye variasjon når en studerer ungdommer, men da må en også ta med i betraktning at variasjonen ikke nødvendigvis vil føre til en språkendring. Mange språkbrukere endrer måten de snakker i én livsfase i den neste, såkalt *livsfaseendring*. I slike tilfeller er det altså ikke nødvendigvis språket på et gitt sted som faktisk endrer seg, men språkbrukerne som eksperimenterer med nye varianter for en periode, for eksempel i ungdomsårene. Språkendring og livsfaseendring kan imidlertid foregå på samme tid hos et individ eller en gruppe, og det er derfor høyst nødvendig å tolke de språklige dataene for å avdekke hvilket fenomen en har med å gjøre (Tagliamonte 2016, 7). I slike tilfeller kan variasjon være en indikator på at det er språkendringer i frammarsj, men en kan ikke trekke klare slutninger uten å gjøre studier over lengre tid.

3.4 Årsaker til språkendring

Hvordan språklige endringer sprer seg, og hvilke krefter som er i spill når dialekter nivelleres eller blir likere andre, er det mange meninger om. Innenfor det norske sosiolingvistiske miljøet er hvordan man tolker talemålsutviklinga grunnlaget for en deling. Bakgrunnen for dette skillet er at noen hevder det er en standardiseringstendens som ligger bak, altså at det er talemålet på det sentrale Østlandet og i Oslo som i all hovedsak har normeringskraft over resten av landet. På den andre siden finner vi de som mener dialektutviklinga er knyttet til regionaliseringsprosesser, hvor ulike regionale sentre har normkraft i sine respektive områder. De som mener språkendringene er en konsekvens av standardisering, og at det er de vertikale kreftene som veier tyngst, omtales som «vertikalistene», mens den andre fløyen som ser til

horisontale krefter, gjerne omtales som «horisontalistene» (Akselberg 2006, 136). Dette er naturligvis en noe karikert framstilling av skillet, men får fram hovedforskjellen mellom disse to fløyene.

Diskusjonen om vertikale og horisontale krefter i endringsprosesser er også forbundet med diskusjonen om et standardtalemål, og hvorvidt vi kan sies å ha dette i Norge. Mens den vertikale fløyen gjerne vil hevde at vi har et standardtalemål, mener horisontalistene at vi ikke kan snakke om et standard- eller overregionalt talemål. Det er her viktig å presisere at diskusjonen går ut på om vi har et opplevd standardtalemål eller ikke, da vi ikke har et offentlig vedtatt talemål med slik status i Norge. Mange mener likevel vi kan snakke om et opplevd standardtalemål, da gjerne knyttet til målet i Oslo, som har normeringskraft over hele landet (Mæhlum 2007, 45). Tanken bak dette er at det er dette talemålet som påvirker språkendrings- og nivelleringsprosessene vi ser over hele landet.

Bull (2009, 221) mener denne debatten er uheldig fordi den avsporer en langt viktigere debatt, om de tendensene vi ser i dag i det hele tatt bør kalles standardisering, eller om vi bør rette oppmerksomheten mot andre krefter som kan bidra til språkendringer. Hun er også kritisk til at en østlandsk varietet tillegges status som en overregional norm. Hun påpeker viktigheten av å skille mellom standard og prestisje, og eksemplifiserer med at enkelte talemål i Norge alltid har hatt høyere prestisje enn andre, men at dette ikke bør forveksles med standard (Bull 2009, 233). Forholdet mellom de åpne og skjulte prestisjeformene er ifølge Bull relevante for alle språksamfunn, og det er viktig å ta i betraktning at de fleste språksamfunn har en lokal indeks med sterk normkraft, som ofte innebærer et «krav» om at en ikke skal endre dialekten sin (Bull 2009, 229-230).

Bull diskuterer også at disse begrepene kan være vanskelige å overføre til dialektsituasjonen i Nord-Norge. Der viser hun blant annet til at det ikke er slik i praksis at nordlendinger kan veksle mellom ulike varieteter, men heller at de kanskje kan befinne seg ulike steder på et kontinuum

mellom den tradisjonelle nordnorske dialekten, og en form for «regionalisert» eller homogenisert nordnorsk, men påpeker at det egentlig ikke er et reelt valg av varietet.⁷

Bull avslutter med å poengtere at en heller enn å ta utgangspunkt i at de endringene vi ser i norske talemål i dag er som følge av en standardisering, bør vi vurdere å se det som en «demotisering» eller «folkeliggjøring». De to sistnevnte går ut på at former som tradisjonelt har lav prestisje, får høyere prestisje innenfor enkelte språksamfunn. Dette ser hun også i sammenheng med utviklinga i andre europeiske land, som går mot en destandardisering, og hun undres over hvorfor Norge skulle gå i en motsatt retning (Bull 2009, 233).

Jeg tar ikke noe standpunkt i denne diskusjonen som sådan, men vil i den påfølgende diskusjonen se begge disse retningene opp mot variasjonsmønstrene i denne studien, og ikke minst de metalingvistiske kommentarene som kom fram gjennom intervjuene. Flere av informantene har tydelige meninger og holdninger til egen og andre dialekter, og de tar på mange måter standpunkt til dette i kommentarene sine.

3.4.1 Prestisjeformer

Det er vanlig at det innenfor et språksamfunn er noen former som får status som prestisje. Disse formene blir ofte brukt av språkbrukere som ønsker å oppnå sosial prestisje. Labov (2006, 402) definerer to ulike former for prestisje – *overt prestige* og *covert prestige*. *Overt prestige* er det vi kan kalle *åpen prestisje*. Dette inkluderer former som av mange regnes for å ha høy grad av prestisje, og brukes ofte av språkbrukere med høy status. Dette kan i mange språksamfunn og innenfor sosiale grupper være trekk som forbindes med målet i Oslo, og som av mange anses som en overdialektal norm (jf. kap. 3.4). *Covert prestige* betegnes gjerne som *skjult prestisje*. Mens åpen prestisje handler om former som ofte knyttes til en standardisert norm, er de formene med skjult prestisje ofte former som for eksempel knytter en språkbruker til ett bestemt sted og på denne måten viser gruppetilhørighet. Trekk som regnes som saliente i en dialekt kan ha skjult

⁷ Bull viser her til boka *Språkmøte* av Mæhlum et al. fra 2003. Her brukes det gjennomgående tre fiktive ungdommer fra Gran på Hadeland som eksempler. Disse tre ungdommene bruker ulike varieteter: en holder seg til det tradisjonelle hadelandålet, en av dem har et Oslo-vest-talemål, og den tredje en Oslo-øst-varietet.

prestisje og bli brukt av de som ønsker å vise tilhørighet og lojalitet til stedet, selv om de ikke har høy prestisje over et større geografisk område.

Dette perspektivet har relevans for det Sætermo (2011) fant i sin studie i Alta (jf. kap. 2.4.1). I den ene bydelen var det kvinnene som holdt på den tradisjonelle palatale uttalen fordi den hadde fått status som prestisjeform. Den alveolare og postalveolare uttalen ble forbundet med «kvensking», som et produkt av språkkontakt i Alta. Blant disse kvinnene har altså den palatale uttalen skjult prestisje. Selv om dette er et trekk som mange steder er på retur, er det et trekk som viser tilhørighet. Dette kan også være relevant blant informantene mine fra Vardø. De har Vadsø som nærmeste naboby, hvor de ikke har palataliserte alveolarer (jf. kap. 2.4.2.1). Tradisjonelle dialekttrekk som palatalisering kan også i Vardø ha fått en skjult prestisjestatus, fordi det knytter språkbrukerne til Vardø. Den alveolare eller postalveolare uttalen derimot, som gjerne har høyere prestisje andre steder, knyttes til språkkontakt i Vadsø (jf. *indeksikalitet* kap. 3.1.2).

4 Metode

I dette kapitlet gjør jeg rede for datagrunnlaget for studien og hvordan jeg har gått fram for å samle inn dette materialet. Jeg gjør først rede for noen metodologiske valg jeg har gjort i forkant av innsamlingen (kap. 4.1). Videre ser jeg nærmere på en mye omtalt problemstilling i sosiolingvistikken – observatørens paradoks (kap. 4.2). Etter det presenterer jeg hvordan innsamlingsprosessen har gått for seg, og hvilke data jeg har samlet inn (kap. 4.3). Til slutt i kapitlet gjør jeg rede for noen etiske valg jeg har tatt, og jeg presenterer også en transkripsjonsnøkkel og presenterer informantnavnene jeg bruker i analysen (kap. 4.7).

4.1 Valg av metode

I et forskningsprosjekt står en overfor flere metodologiske valg en må ta. Valgene man tar allerede i planleggingsfasen er avgjørende for prosjektets videre forløp og resultat. I en talemålsstudie som dette kan en benytte seg av både kvalitative og kvantitative metoder, alt etter hva man ønsker å finne ut av. I det følgende presenterer jeg grunnlaget for det metodiske valgene jeg har tatt.

4.1.1 Metodetriangulering

Å kombinere kvalitative og kvantitative metoder er såkalt *metodetriangulering* (Halvorsen 2008, 149-150). Jeg har valgt denne kombinasjonen for å utforske og belyse flere sider av datamaterialet mitt med formål om å besvare problemstillingen i prosjektet. I tillegg til å se om det finnes variasjon i uttalen av de lange, historiske alveolarene blant talerne i Vardø, ønsker jeg også å finne ut hvilke sosiale faktorer som er førende for denne variasjonen. Derfor har jeg gjennomført intervjuer med informantene. Intervjuet er mye brukt i sosiolingvistiske studier, både i de store kvantitative studier, hvor en gjerne intervjuer mange og kanskje har en statistisk generaliserbarhet som målsetting. Det brukes ikke minst i kvalitative studier, hvor en ønsker å trenge inn i dybden. I analysen går jeg både kvantitativt og kvalitativt til verks. Jeg kvantifiserer forekomster av språktrekk jeg har fått belegg på gjennom intervjuene, og jeg leter også etter forklaring og mønstre ved å se nærmere på noen sosiale variabler, for eksempel alder, kjønn og personlighetstype.

4.1.2 Intervju

Jeg har som nevnt valgt å gjøre intervjuer med informantene fra Vardø. Intervjuet er mye brukt innenfor sosiolingvistikken, blant annet fordi en da får informantenes faktiske språkbruk, og ikke den de selv rapporterer (Akselberg 2008, 141). Dette er en klar fordel da språkbrukere ofte gjør noe annet språklig enn de selv oppfatter. Gjennom intervjuer er også forskeren selv til stede og kan legge opp til de temaene og spørsmålene som produserer de dataene en er ute etter (Hårstad et al. 2017, 164).

Jeg la opp til semistrukturerte intervjuer hvor jeg hadde noen temaer planlagt på forhånd, men det var ikke et mål å komme gjennom alle disse temaene. Det viktigste var at jeg fikk i gang samtalen slik at informantene produserte data. Kvale (2009) definerer det halvstrukturerte livsverden-intervjuet som: «et intervju som har som mål å innhente beskrivelser av den intervjuedes livsverden, med henblikk på fortolkning av de beskrevne fenomenene» (Kvale 2009, 21). I tillegg til å få belegg på de språklige variablene jeg undersøker, ville jeg også få et innblikk i informantenes livsverden siden jeg ser de språklige variasjonsmønstrene i sammenheng med informantenes utsagn, for å prøve å forstå de språklige valgene de har tatt (jf. kap. 3.2 om hermeneutikk). Gjennom disse intervjuene får jeg data med dobbel verdi, og derfor et mer nyansert bilde av språksituasjonen i Vardø (Hårstad, et al. 2017, 165).

I forkant av intervjuene forberedte jeg en intervjuguide med ulike temaer som kunne være relevant å ta opp (jf. vedlegg nr.1) Denne har imidlertid ikke lagt sterke føringer for intervjusituasjonen, men heller blitt brukt for å få i gang samtalen. En fordel med det semistrukturerte intervjuet er at en kan støte på ting underveis, på grunn av intervjuets åpne form, som en ønsker å se videre på i de andre intervjuene. I samtale med informantene får en et innblikk i deres livsverden, og hva som opptar dem. En svakhet med dette er at en ikke nødvendigvis får spurt alle informantene de samme spørsmålene slik at det kan bli vanskelig å sammenligne svar og mønstre i materialet i etterkant. Dette har jeg imidlertid ikke opplevd som et problem i dette prosjektet. Allerede under første intervju oppdaget jeg at spesielt ungdommene jeg snakket med hadde interessante meninger om nabobyen, og jeg valgte derfor å ta opp dette temaet i de forestående intervjuene også. På denne måten får en altså muligheten til å belyse nye perspektiver en kanskje ikke var oppmerksom på i utgangspunktet.

4.2 Observatørens paradoks

Videre vil jeg se nærmere på en kjent problemstilling som dukker opp i nærmest samtlige Labov-inspirerte sosiolingvistiske studier - *observatørens paradoks* (se for eksempel Sollid 2002). Jeg vil si noe om hva dette paradokset går ut på, hvordan sosiolingvister gjennom årene har prøvd å forholde seg til det, og til slutt sier jeg noe om hvordan jeg har forholdt meg til dette i mitt arbeid med datainnsamlingen.

I sosiolingvistiske studier er målet ofte å finne ut av hvordan informantene snakker når de ikke tenker over at de snakker, samtidig som de er under systematisk observasjon. Bakgrunnen for paradokset stammer fra Labovs (1972) tanke om at alle språkbrukere har et bredt stilregister som varierer etter hvor mye oppmerksomhet som rettes mot språket. Dette stilregistret er et kontinuum fra formell til uformell stil. Den uformelle stilen er det Labov kalte *the vernacular*, og ifølge han er dette sosiolingvistens optimale studieobjekt. Labov var ute etter informantenes naturlige og spontane språk, og han presenterte flere metoder for å framprovosere dette språket i intervjusituasjoner. For eksempel introduserte han en metode som går ut på å få informantene til å fortelle om barndomsminner, eller om en gang de hadde vært i livsfare. På denne måten ønsket han å få informantene til å rette fokuset mot innholdet i historien, og ikke språket sitt. Han mente også det var hensiktsmessig å intervju informanter i grupper. På denne måten ville man få informantene til å konsentrere seg mer om de andre deltakerne heller enn å fokusere på språket, eller det faktum at det er en mikrofon i rommet.

Gjennom årene har det vært mye diskutert hvordan en gjennom metodologiske grep kan redusere effekten av observatørens paradoks. Samtidig har også flere rettet kritikk mot Labov og hans strenge krav til autenticitet og «ekte» tale. Wilson (årstall) på sin side mener eksempelvis at det er problematisk å skulle forske på naturlig tale fordi naturlig tale vanskelig lar seg definere. Han mente sosiolingvistens optimale studieobjekt var «real data», altså tale som var uberørt (*non-affected speech*). Wilson (1987) og Labov var likevel enige om at optimale data i slike undersøkelser er data som ikke var metodologiske produkter. Wolfson (1976) har også sagt seg direkte uenig med Labov. Han hevder vi heller må se på språket som kontekstuellet betinget, og ta utgangspunkt i at språkbrukere varierer språket sitt etter ulike situasjoner. Den «ekte» talen blir derfor den talen som er passende for en gitt situasjon (Sollid 2002, 179). I dag er det langt på vei enighet om at kravet til autenticitet er et unaturlig krav.

Diskusjonen går ikke nødvendigvis ut på hvordan en kan unngå dette paradokset, men hvordan og i hvilken grad det kan ha påvirket datamaterialet. Jeg vil derfor se nærmere på min egen studie og hvordan jeg har forholdt meg til dette.

I mitt arbeid med datainnsamling har jeg gjort noen grep for at intervjusituasjonen skulle oppleves best mulig for informantene. Jeg har særlig forsøkt å legge opp til en intervjusituasjon som føltes avslappet for dem. Derfor har jeg blant annet valgt å gjennomføre intervjuene i par. På denne måten får informantene noen å snakke med, og situasjonen blir mindre formell. Under intervjuene har jeg heller ikke vært opptatt å av å stille dem spørsmål. Det viktigste var å få samtalen i gang, og hvis samtalen fløt av seg selv, avbrøt jeg den ikke for å ta opp bestemte temaer. Jeg gir en grundigere gjennomgang av dette i kap 4.2.2.

Min tilstedeværelse påvirket nok informantenes språkbruk. I datainnsamlingen har jeg ikke forsøkt å minimere betydningen av min tilstedeværelse, men heller som sagt prøvd å legge til rette for at situasjonen føltes naturlig og komfortabel for informantene. Dette var en av grunnene til at jeg valgte å intervju alle i par. Da hadde de et kjent fjes, og de hadde noen å «sparre» og diskutere med. På grunn av det semistrukturerte intervjuets form var intervjuene mer som en samtale å regne. Det er likevel viktig å påpeke at denne samtalen har en ujevn maktfordeling, og at informantene naturligvis har følt på at de blir observert, ikke minst fordi det sto en mikrofon foran dem. Jeg har likevel forsøkt å prate om temaer de er interessert i og om lokalmiljøet slik at jeg ble en deltaker i samtalen. Jeg deltok som en aktiv lytter, og stilte oppfølgings spørsmål.

Det at jeg selv kommer fra byen og kjenner til informantene, og at de kjenner til meg, har nok også hatt innvirkning. På den ene siden ble de ikke møtt av en fremmed forsker, men av en de kjenner til. Vi har derfor hatt noen naturlige samtaletemaer. På den andre siden kan det at informantene kjenner til meg, ha gjort at de holdt tilbake, for eksempel fordi vi i denne situasjonen møttes med nye og litt uklare roller, eller at det har blitt for nært og at de har vært redd for å si noe «feil».

At jeg har valgt å intervju alle informantene i denne studien i par, kan også være en faktor som påvirker de ulike individenes språkbruk. At individer påvirkes av hverandre, er utgangspunktet for *tilpasningsteorien* (Akselberg og Mæhlum 2008, 112). Denne teorien ser på språket som noe sosialt, og på språklig atferd som sosiale forhandlinger. I møte med andre tar

en utgangspunkt i at språkbrukere gjør én av to ting – enten nærmer de seg samtalepartnerens måte å snakke på, eller så går de inn for å opprettholde og i enkelte tilfeller også å øke den lingvistiske avstanden mellom dem, henholdsvis å konvergere eller å divergere (Akselberg og Mæhlum 2008, 112). Dette skjer naturligvis i varierende grad, og på ulike nivåer. Språklig konvergens blir en måte for språkbrukere å oppnå likhet på, mens divergens uttrykker heller et ønske om dissosiasjon til den andres språk. Status- og prestisjeforhold er viktige faktorer for hvem som konvergerer med hvem (Akselberg og Mæhlum 2008, 113).

I intervjusituasjonen var vi tre stykker, så informantene har måttet forholde seg til andre språkbrukere. Både mitt språk og min tilstedeværelse har nok vært en faktor, men minst like viktig er nok dynamikken mellom de to informantene. Hvis en snakker med noen en liker eller ønsker å assosieres med, vil en språkbruker gjerne legge seg på linje med den andre, ifølge tilpasningsteorien. Dette har nok vært en faktor i intervjuene, men hvordan de ulike informantene kan ha tilpasset språket sitt til situasjonen vet vi ikke. Hvis en av informantene oppfattet den andre som enten veldig tradisjonell, eller veldig lite tradisjonell i valget av språklige varianter, kan man ikke utelukke at de har lagt seg på samme linje for å vise tilhørighet og likhet. De fleste av informantene i denne studien, og da spesielt ungdommene, er flere i samme omgangskrets, og har kanskje de samme språkpreferansene og holdningene. I etterarbeidet har jeg sett tendenser til at informantene ønsker å snakke slik de tror jeg vil at de skal snakke. I noen av lydopptakene hører jeg at enkelte informanter diskuterer at de må passe på å snakke «riktig», hva enn det innebærer. Informanter gjør ofte det de tror forskeren ønsker at de skal gjøre. En ungdom som kanskje har færre tradisjonsformer i noen situasjoner, kan ha brukt flere slike former i intervjuet fordi vedkommende visste at jeg studerte dialekten. På den andre siden kan de ha brukt færre tradisjonsformer for å markere sosial tilhørighet til for eksempel en sosial gruppe med andre språklige normer.

I likhet med at en i forbindelse med observatørens paradoks ikke vet hvordan informantene snakker idet vi går ut av rommet, vet vi heller ikke hvordan disse informantenes språklige atferd ville sett ut hvis de ble intervjuet sammen med en annen informant, eller alene. Det er heller ikke min hensikt å finne ut. Språket er sosialt betinget, og språkbrukere tar det i bruk på ulike måter til ulike anledninger. Ved å intervju informantene i par har jeg registrert språk i kommunikasjon med andre og i en sosial setting. Dette er språkets naturlige form, og derfor også mitt studieobjekt i dette prosjektet.

Kort oppsummert så ser vi at det er mange faktorer som spiller inn når en gjennomfører slike intervjuer. Så lenge informantene vet at en observerer og studerer dem, vil det antakelig alltid være utslagsgivende. Jeg har likevel forsøkt å gjøre det jeg kan for at informantene skulle oppleve situasjonen som ufarlig og komfortabel. Jeg har heller ikke sagt spesifikt hvilke språklige variabler det er jeg undersøker, siden dette nok ville gjort at informantene ble altfor opptatt av språket sitt. Når jeg har hørt gjennom intervjuene, har jeg lagt merke til at noen av informantene er mer fokusert på at de blir observert enn andre. Under det ene intervjuet kommenterer en informant når de spiller uten at jeg er der (omtales nærmere i kap 4.2.3), at hun må passe på å snakke riktig. Dette peker i retning av at informantene har en oppfatning av hva som er «riktig» og «gal» måte å snakke på. Det er likevel ikke mye jeg får gjort med akkurat dette. I tillegg til de språklige beleggene jeg har registrert, har jeg også inkludert informantenes metaspråklige kommentarer, som kan bidra til å oppklare valg av språkbruk.

4.2.1 Utvalgsmetode og rekruttering

Datamaterialet mitt består av intervjuer med 16 informanter fra Vardø. Åtte av dem er ungdommer i alderen 17–18 år, fire er voksne i alderen 30–45 år og de fire eldste er mellom 58 og 70 år⁸ (jf. *apparent time construct*; 3.3.1.1). I forkant av datainnsamlingen satte jeg noen kriterier til informantene jeg lette etter. Kravet var at de var oppvokst i Vardø. Da jeg rekrutterte ungdommer var jeg ute etter de som hadde bodd hele livet i Vardø. Kravet til de voksne var at naturlige årsaker ikke like strenge. Å finne noen som ikke har vært ute av byen er tilnærmet umulig, og det var heller ikke et mål. Dette kravet til å ha innfødte og «autentiske» informanter har blitt omdiskutert og kritisert fordi det kan sies å sette unaturlige krav til autentisitet. Noen vil hevde at de strenge kravene som stilles til hvem som kan være informant, omtrent kan sammenlignes med dialektologiens NORMs-krav, hvor en hovedsakelig var ute etter et homogent språk, gjerne fra eldre, lokale menn (Hårstad et al. 2017, 162). Med den labovske sosiolingvistikken gikk en i stor grad bort fra disse kravene, og rettet fokuset i større grad mot representativitet. Likevel ser man i mange sosiolingvistiske studier at innflyttere og de som ikke

⁸ I utgangspunktet skulle informantene i denne gruppa være mellom 60 og 70 år, men jeg måtte gjennomføre nye intervjuer og dette lot seg ikke gjøre. Jeg kommer nærmere inn på dette i kapittel 4.2.3

er «innfødte» på et sted, ofte ikke inkluderes i språkendringsstudier (Hårstad et al.2017, 162-163).

Det kunne vært interessant å inkludere flere språkbrukere for å få et mer nyansert bilde over hele språksituasjonen i Vardø. I dette prosjektet har jeg likevel avgrenset oppgaven til å omhandle ungdom som er oppvokst i byen for å få et innblikk i deres talemålsvariasjon og hva som muligens påvirker den. De voksne har naturligvis bodd utenfor byen, flere av dem har for eksempel studert borte. De har likevel bodd mesteparten av barndommen og ungdomsårene i byen, og det er derfor interessant å sammenlikne deres variasjonsmønstre med ungdommenes.

Ungdommene kom jeg i kontakt med gjennom videregående skolen i Vardø. Jeg tok kontakt med skolen, og jeg fikk komme inn i klasserommene for å presentere prosjektet mitt. Jeg opplyste da om at jeg var ute etter å intervju informanter i par, og at de selv kunne velge hvem de ville intervjues sammen med så lenge begge oppfylte kriteriene. Jeg oppmuntret dem derfor til å melde seg i par, slik at alle ble intervjuet sammen med en de kjente.

De voksne informantene tok jeg selv kontakt med. Fordi jeg er fra byen selv kjenner jeg til de fleste. Jeg brukte derfor mitt nettverk og kjennskap til byen for å finne informanter jeg tenkte kunne passe til en slik studie. Jeg tok i de fleste tilfellene kontakt med en av informantene jeg hadde kjennskap til, og lot dem foreslå en de kunne intervjues sammen med. På denne måten fikk jeg også informanter utenfor mitt eget nettverk, og jeg trengte ikke å bruke mye tid på å ringe rundt for å finne informanter. Denne måten å rekruttere informanter på kalles gjerne for *snøballsutvalg* (Halvorsen 2008, 164-165). Jeg kom i kontakt med alle de voksne informantene på denne måten, med unntak av de eldste mennene. Dem traff jeg på den lokale kafeen. Jeg møtte opp der fordi jeg visste at flere pleier å møtes der til en formiddagskaffe. Der fant jeg to som sa ja til å være med i studien og som oppfylte kriteriene.

4.2.2 Planlegging og gjennomføring av intervjuene

I forkant av intervjuene planla jeg ulike intervjusituasjoner til de ulike informantgruppene. I forberedelsene av prosjektet hentet jeg inspirasjon fra Neteland (2009) og Sætermo (2011) som begge har gjort lignende undersøkelser i henholdsvis Narvik og Alta. De hadde begge to forberedt en lek til ungdommene i sine studier for å få informantene til å produsere mer data. Jeg forberedte et spill hvor informantene fikk utdelt et bildeark med seks ulike bilder. De fikk

opptil ett minutt til å memorere alle bildene. Når tiden var ute, skulle de nevne alle gjenstandene de klarte å huske. Når de hadde nevnt alle eller ikke kom på flere, fikk de se på bildearket igjen og lese opp alle sammen på nytt. Jeg valgte å ha med denne «kontrollrunden» for å forsikre meg om at jeg fikk minst ett belegg på hvert av ordene i bildeleken. Spillet ble presentert til informantene som en liten øvelse for å komme i gang og bli varme i trøya. Jeg bestemte meg også for å bruke spillet under alle intervjuene. Slik hadde jeg en fin måte å starte alle intervjuene på, og jeg fikk flere belegg på de dataene jeg var ute etter. Det kunne vært interessant å se på beleggene fra disse ulike opptakssituasjonene hver for seg. I bearbeidingen av datamaterialet så jeg imidlertid ingen ulike mønstre, og jeg har derfor behandlet alle beleggene samlet.

Intervjuene med ungdommene ble gjennomført på den videregående skolen. Skolen var behjelpelig og lånte meg et rom til dette. De øvrige intervjuene gjorde jeg hjemme hos informantene og på den lokale kaféen og puben, over en kopp kaffe. Informantene fikk selv velge hvor de ønsket å gjennomføre intervjuene. I de intervjuene som ble gjort på puben og kaféen satte vi oss i et hjørne hvor det var stille slik at støy ikke skulle ødelegge opptaket.

4.2.3 utfordringer i innsamlingsarbeidet

De fleste intervjuene ble gjennomført høsten 2018, men jeg tok også en ny runde i januar 2019. Dette valgte jeg å gjøre fordi jeg syntes jeg hadde for få belegg blant ungdommene. Jeg tok derfor kontakt med dem, og de sa alle ja til å møte meg igjen. Denne gangen forberedte jeg et spill som minner om spillet *Alias*. Jeg lagde lapper med ulike ord, navn og gjenstander. Informantene møttes i de samme parene som sist og spilte i ca. 15 minutter. Jeg lagde lapper med ord som inneholdt språktrekket jeg studerer, eller ord jeg tenkte ville framprovosere det. Informanter fikk instruksjoner om å trekke en lapp etter tur, og prøve å forklare hvem eller hva det var, uten å bruke ordet som sto på lappen. Jeg satte informantene i gang med spillet, og så trakk jeg meg litt unna slik at de fikk spille alene.

Jeg valgte også å ta kontakt med fire nye ungdommer for å utvide denne gruppa. Jeg så tidlig i arbeidet at det var ungdommene som hadde mest variasjon, og jeg ville undersøke dette nærmere. En annen grunn til at jeg valgte å inkludere flere ungdommer i studien, var at jeg da ville få et større spekter av ungdommer. Ungdommene jeg allerede hadde intervjuet kjente hverandre godt og flere var i samme vennegjeng. Det er derfor ikke utenkelig at de har felles stilregister og språknormer innad i sin gruppe (Sandøy 2008, 212). Ved å inkludere flere

ungdommer ønsket jeg å se om variasjonen jeg fant gjaldt hos én bestemt gruppe ungdommer, eller om det var et mønster en så blant flere ungdomsgrupper i Vardø. Intervjuene med den nye gruppa med ungdommer foregikk på samme måte som de i den første runden. De spilte også «Alias»-spillet.

Jeg valgte også å gjøre nye intervjuer med to av de voksne informantene. Jeg syntes jeg hadde for få belegg på en mann i den eldste gruppa og en kvinne i den voksne gruppa. Da jeg var på den andre runden i Vardø for å møte ungdommene, forsøkte jeg derfor å finne nye informanter som kunne erstatte disse. Jeg fant to stykker som passet i hver sin aldersgruppe og som kjente hverandre godt. Jeg valgte derfor å inkludere disse i studien, og jeg intervjuet dem sammen. Mannen jeg intervjuet denne andre runden er bare 59 år gammel, så han er egentlig litt yngre enn det jeg i utgangspunktet var ute etter i denne aldersgruppa. Jeg valgte likevel å inkludere han da jeg mente han var et bedre alternativ enn mannen som var i rett alder, men som jeg hadde for få belegg på. Jeg forsøkte å finne noen som var eldre, men det var ikke så lett å finne noen som ønsket å stille til intervju. Jeg var også bestemt på at alle intervjuene skulle foregå i par slik at alle informantene hadde samme intervjusituasjon. Fordi mannen kjente den kvinnelige informanten, og de kunne gjøre intervjuet sammen, ble han derfor en del av studien.

4.3 Ord brukt i bildespill

Alle intervjuene ble som nevnt innledet med et spill (jf. kap. 4.2.2). Dette spillet var både for å starte intervjuene, og for at jeg skulle få flest mulig belegg på de språklige variablene. Bildene jeg inkluderte i spillet var derfor valgt ut fordi de kunne uttales enten palatalt, alveolart eller postalveolart (vedlegg nr. 3). På bildene som er inkludert i vedlegget er det også bilder som går på bruken av *-rk* eller *-rsk*, for eksempel i *spark* eller *sparsk*. I forkant av intervjuene ønsket jeg å gå bredt ut for å se om jeg fant interessant variasjon på disse variablene. Jeg valgte senere å ikke inkludere disse i studien, og har kun fokusert på palatalisering av *nn* og *ll*. Jeg har også valgt å ikke se på *tt* og *dd*. Dette er både på grunn av oppgavens omfang, og fordi de er lite frekvente og jeg har derfor få belegg på de to variablene. Tabellen under viser en oversikt over de ordene som var representert for henholdsvis /n/ og /l/ i dette spillet.

/n/	/l/
hund	sild
minnepinne	salt
tannlege	håndball
hånd	asfalt
jente	fotball
	Alta

Tabell 1 Ord brukt i bildespill

4.4 Ord brukt i «Alias»

Da jeg gjennomførte den andre intervjurunden med ungdommene, inkluderte jeg også et nytt spill (jf. kap. 4.2). Ordene brukt i dette spillet er ikke like rettet mot variablene som i bildeleken. Noen av dem vil kunne uttales palatalt, alveolart eller postalveolart, men mange av de er også inkludert for å sette i gang samtalen.

Ord som inkluderer variablene /n/ og /l/	Ord som ikke inkluderer variablene
snømann	sommerferie
vintersko	Kong Harald
minnepinne	Harry Potter
strand	gaffel
vannkanne	ark
Nederland	julegave
Finnmark	Erna Solberg
potteplante	hytte
reinskinn	Den kinesiske mur
Finland	Michael Jackson
håndballspiller	Justin Bieber
fotballproff	kirkeklokke

Tabell 2 Ord brukt i Alias

4.5 Navngivning av informantene

For å gjøre analysen mest mulig oversiktlig og leservennlig, har jeg gitt informantene fiktive navn etter hvilken aldersgruppe de representerer. Informantene i den eldste gruppa har derfor alle fått navn på som begynner på E, og informantene i den voksne gruppa har fått navn som begynner med V. Ungdommene har jeg delt opp i to grupper. Jentene har alle fått navn som starter med J, og jeg har gitt guttene navn som starter med G. Jeg har valgt å dele ungdomsgruppen i to på denne måten da denne gruppen er større enn de andre, og det er også dem jeg har mest fokus på i den kvalitative delen av analysen. Oversikten over informantene ser derfor slik ut, jf. tabell: 3.

Eldre	Voksne	Jenter	Gutter
Else	Vibeke	Julie	Georg
Edel	Vivian	Jenny	Gøran
Einar	Vidar	Jannicke	Glenn
Endre	Viljar	Julianne	Gabriel

Tabell 3 Oversikt over informantnavn

4.6 Etiske hensyn

I et prosjekt som dette, hvor en kommer tett innpå informantene og får mye informasjon om dem og deres livsverden, er det noen etiske hensyn som må tas. Denne studien er godkjent av Norsk senter for forskningsdata (NSD), og følger deres retningslinjer for samtykke og anonymisering⁹. Alle informantene fikk et informasjonsskriv i forkant av intervjuene, og måtte gi skriftlig samtykke til å bli inkludert i studien (jf. vedlegg 2). Alle ungdommene i denne studien er over 15 år og kunne derfor skrive under på samtykket selv. Jeg var åpen med alle informantene om at studieobjektet mitt var dialekten i Vardø slik at de visste hva de sa ja til. Jeg sa ikke noe konkret om hvilke variabler jeg studerte siden dette kunne ha påvirket datamaterialet mitt på en uheldig måte.

⁹ Prosjektnummer: 969645

Store deler av den kvalitative analysen består av utsagn fra informantene, og her er det deres subjektive holdning til språk som står i fokus. I analysearbeidet måtte jeg ta noen etiske hensyn. Jeg har valgt å ikke inkludere dialoger og sitater som inneholder sensitiv informasjon om informanten selv eller om tredjepersoner. Jeg har også valgt å utelate utdrag der informanter er lett gjenkjennelige av hensyn til informantenes anonymitet. I noen av dialogene som er inkludert i analysen, er passasjer som inneholder navn eller annen sensitiv informasjon tatt ut. I disse tilfellene har jeg markert dette i teksten (jf. transkripsjonsnøkkel i kap. 4.7). Det kunne vært interessant å se på faktorer som foreldrebakgrunn i analysen, men fordi datamaterialet er fra en liten plass og en spesifikk gruppe har jeg ikke inkludert dette som en faktor da dette ville gjort flere av informantene lett gjenkjennelige. Derfor presenterer jeg heller ingen detaljerte informantprofiler.

4.7 Etterarbeid og transkripsjonsnøkkel

Alle intervjuene er transkribert i sin helhet. Jeg valgte å transkribere alt materialet og ikke bare de ulike beleggene på de språklige variablene fordi jeg skulle bruke informantutsagnene i den kvalitative analysen. Jeg har transkribert materialet i programmet ELAN. Etter transkriberingen har jeg samlet alle forekomster av de språklige variablene i ett dokument, og de metaspråklige kommentarene i et annet, og behandlet disse separat. Intervjuene er transkribert normalortografisk, men nokså talemålsnært; jeg har valgt å inkludere viktige dialektmarkører.

Jeg har inkludert stumme lyder i transkriberingen, for eksempel i *med* og *det*. I analysen gjengis informantenes utsagn gjennom sitater og dialoger. Her har jeg ikke markert hvilken uttalevariant informantene har av *nn* og *ll* fordi det er meningsinnholdet som er viktigst. Jeg har derfor kun brukt det eksempelord. Jeg har valgt å ikke inkludere paralingvistisk informasjon. Utsagn og dialoger markeres med informantnavnene. I de dialogene hvor jeg deltar, markerer jeg dette med å skrive mitt navn: Maria.

I analysen presenterer jeg variasjonen jeg har funnet av *nn* og *ll* i trykktung stilling fordi det bare er der en tradisjonelt finner palatalisering i Vardø (jf. kap. 2.3). Fordi palatalisering var et resultat av kvantitetsomlegginga, er det ikke alle ord som var trykktunge i norrønt. De er derfor ikke inkludert i materialet siden de aldri har hatt en palatal uttale i Vardø. Jeg har også som Sætermo (2011) utelatt ord som *han*, *ganske*, *man* og prefikset *van-* (for eksempel i *vanskelig*). I motsetning til Sætermo har jeg imidlertid ikke registrert belegg på ordet *kanskje*. Jeg har aldri

hørt dette ordet uttalt palatalt i Vardø, og mener det vil være unaturlig å ha noe annet enn en postalveolar uttale av dette ordet i alle fall i dette talemålet. Jeg har sjekket dette opp mot materialet mitt, og finner kun postalveolare uttalevarianter. I andre ord hvor jeg har vært usikker på om det tradisjonelt er palatal uttale i Vardø, har jeg spurt venner og bekjente i byen for å høre hva de tenker. Jeg er med andre ord sikker på at de beleggene som er inkluderte i analysen er ord som kan uttales palatalt. Jeg har også valgt å inkludere kun opptil 20 tilfeller av hvert ord av de ulike variantene. Dette valgte jeg å gjøre da høyfrekvente ord som for eksempel *altså* og *sant* for eksempel, opptrer veldig ofte hos noen av informantene, og kunne derfor ha ført til at enkelte varianter opptrer som kunstig høye.

Som Sætermo (2011) har jeg også valgt å dele kategoriseringen av *ll* i bare to kategorier. Under etterarbeidet så jeg at det var vanskelig å skille uttalevariantene fra hverandre. Denne variabelen blir derfor kategorisert som enten *palatal* eller *ikke-palatal*. Jeg opplevde det som enklere å skille mellom de ulike variantene av *nn* og har derfor skilt mellom den alveolare og de postalveolare uttalevariantene av denne variabelen i analysen. I tilfeller hvor det ikke har vært mulig å høre uttalen, har jeg ikke inkludert disse i studien.

4.7.1 Tegnforklaringer til transkripsjonen

(...) = utelatt tekst

[...] Deler av utsagnet er fjernet av hensyn til anonymitet og/eller sensitive opplysninger

- Avbrutt setning

5 Analyse

Dette analysekapittelet er todelt. I første del presenterer jeg variasjonsmønstrene for de ulike variablene. Dette er den kvantitativt orienterte delen av analysen. Jeg behandler *nn* og *ll* hver for seg. De har veldig ulik distribusjon og mønstre. Jeg ser først på *nn* (kap. 5.1) og deretter *ll* (kap. 5.2). I den kvantitative analysen ser jeg på den språklige variasjonen i sammenheng med de sosiale variablene kjønn og alder. Videre kommer den mer kvalitative og forklarende analysen (kap. 5.4). Her vil jeg først se nærmere på informantenes metalingvistiske kommentarer i intervjuene, og hvordan disse bidrar til å belyse og forklare de språklige variasjonsmønstrene.

5.1 *nn*-variabelen

I analysen oppgir jeg både relative og totale tall. De totale tallene står i parentes i tabellene. Den første tabellen, tabell 4, viser den totale distribusjonen for *nn*-variabelen blant alle informantene. Som tabellen viser, er det den palatale uttalen som dominerer i materialet. Det er noen alveolare forekomster, og også noen postalveolare, men det er få av sistnevnte. Overordnet er det altså den palatale uttalen som er mest frekvent, men det er interessant variasjon både mellom og innad i de ulike gruppene. Videre ser jeg derfor nærmere på de ulike aldersgruppene, og jeg vil også se nærmere på individnivået der det er hensiktsmessig.

Palatal /n/	Alveolar /n/	Postalveolar /n/	SUM
86,1 (1523)	13,2 (234)	0,7 (12)	100 (1769)

Tabell 4 Relative tall for *nn*-variabelen blant alle informantene. Totale tall i parentes.

Av tabell 5 under ser vi at de ulike aldersgruppene har ulik fordeling av palatal vs. ikke-palatal uttale av /n/. Gruppen med voksne er den eneste som ikke har utelukkende palatale forekomster av /n/. Ungdommene er gruppa med færrest palatale forekomster prosentvis. Det er altså i stor grad ungdommene som står for variasjonen, og jeg vil derfor se nærmere på ungdomsgruppa senere. Det er som nevnt bare den voksne gruppa som kun har palatale forekomster, mens det

ser annerledes ut i den eldste gruppa. Der er det forekomster av både palatale, alveolare og postalveolare lyder.

	Palatal /n/	Alveolar /n/	Postalveolar /n/	Sum gruppe
Eldre	91,2 (425)	6,9 (32)	1,9 (9)	100 (466)
Voksne	100 (477)	-	-	100 (477)
Ungdom	75,2 (621)	24,5 (202)	0,4 3	100 (823)
Sum variant	1523	234	12	1769

Tabell 5 Oversikt over alle forekomster for nn-variabelen fordelt på aldersgrupper

Det er for det første interessant at vi finner slik variasjon mellom de to eldste aldersgruppene. Jeg vil derfor se nærmere på den eldste gruppa.

	Palatal /n/	Alveolar /n/	Postalveolar /n/	Sum informant
Else	100 (146)	-	-	100 (146)
Edel	100 (117)	-	-	100 (117)
Einar	100 (89)	-	-	100 (89)
Endre	64 (73)	28,1 (32)	7,8 (9)	100 (114)
Sum variant	425	32	9	466

Tabell 6 Distribusjon for nn-variabelen blant de eldste informantene

Som tabell 6 viser, er det faktisk Endre som står for all variasjonen i denne gruppa. Begge de to eldste kvinnene og Einar har alle utelukkende palatale forekomster, mens Endre skiller seg ut. Han har en del alveolar uttale i tillegg til noen postalveolare realiseringer. Han er altså den eneste informanten, i både den voksne og den eldste gruppa sett under ett, som ikke har utelukkende palatale forekomster av /n/.

Som nevnt er det for det andre i hovedsak ungdommene som har mest variasjon. Som tabell 7 viser, ser distribusjonen til jentene og guttene noe ulik ut. Guttene har hele 88 % palatale forekomster, mens jentene har 66,6 %. Jentene har tilsvarende flere alveolare realiseringer enn guttene, med henholdsvis 33,4 % sammenligna med 11,1 %.

	Palatal /n/	Alveolar /n/	Postalveolar /n/	Sum gruppe
Gutter	88 (292)	11,1 (37)	0,9 (3)	100 (332)
Jenter	66,6 (329)	33,4 (165)	-	100 (494)
Sum	621	202	3	826

Tabell 7 *Distribusjon for nn-variabelen blant ungdommene etter kjønn*

Det er imidlertid store individuelle forskjeller innad i de to gruppene, og videre vil jeg derfor med utgangspunkt i tabell 8 og tabell 9 se nærmere på de enkelte informantene innad i henholdsvis jente- og guttegruppa.

	Palatal /n/	Alveolar /n/	Postalveolar /n/	Sum informant
Julie	98,2 (112)	1,8 (2)	-	100 (114)
Jannicke	96,7 (117)	3,3 (4)	-	100 (121)
Jenny	41,5 (59)	58,4 (83)	-	100 (142)
Julianne	35,0 (41)	65,0 (76)	-	100 (117)
Sum	329	165	-	494

Tabell 8 *Distribusjon for nn-variabelen blant alle ungdomsjentene*

I jentegruppa kan vi se to ulike mønstre. Julie og Jannicke ser ut til å følge ett mønster. De har begge to nesten 100 % palatale realiseringer, og de har henholdsvis bare to og fire alveolare realiseringer hver. Julianne og Jenny har imidlertid et annet mønster. De har begge to flere alveolare forekomster enn de har palatale, med 65,0 % og 58,4 % alveolare, og 35,0 % og 41,5 % palatale. Jentegruppa er altså todelt, hvor to av jentene holder på den palatale uttalen i mye større grad enn de to andre, som i de fleste tilfellene velger en alveolar uttale.

Slik det fremgår av tabell 9 nedenfor, ser vi at det er store individuelle forskjeller også innad i guttegruppa. Gøran og Georg har begge to 100 % palatale forekomster av /n/. Glenn og Gabriel er de eneste, både innad i guttegruppa og blant alle ungdommene, som har postalveolar uttale av /n/.

	Palatal /n/	Alveolar /n/	Postalveolar /n/	Sum informant
Georg	100 (121)	-	-	100 121
Gøran	100 (96)	-	-	100 96
Glenn	93,0 (53)	5,3 (3)	1,8 (1)	100 57
Gabriel	37,9 (22)	58,6 (34)	3,4 (2)	100 58
Sum variant	292	37	3	332

Tabell 9 Distribusjon for nn-variabelen blant ungdomsguttene

Dette er også omtrent det eneste de har til felles, for ellers ser distribusjonen i guttegruppa ulik ut. Glenn har 93,0 % palatale realiseringer, og 5,3 % alveolare. Hans distribusjon ligner på mønstret vi så hos Julie og Jannicke i jentegruppa. Han ser ut til å holde på den palatale uttalen i stor grad, men han har også noen innslag av alveolare lyder i tillegg til at han også har én postalveolar forekomst. Gabriel er den andre innad i guttegruppa som har postalveolare forekomster. Heller ikke han har mange av dem; med bare to forekomster utgjør det 3,4 %. Ellers ser det ut til at Gabriel følger det samme mønsteret som Julianne og Jenny han også, fordi han har mer alveolar uttale enn palatal, med henholdsvis 58,6 % og 37,9 %.

5.2 //-variabelen

I dette delkapitlet ser jeg på variasjonen for //-variabelen. Denne delen følger samme struktur som forrige delkapittel. Det er imidlertid en viktig forskjell: Under databehandlingen fant jeg ut at det var vanskelig å skille mellom realiseringen av en alveolar og en postalveolar /l/. Jeg har derfor valgt å gjøre som Sætermo (2011) og heller dele //-variabelen inn i kun to varianter, *palatal* og *ikke-palatal*. Sætermo kaller imidlertid sine kategorier for *palatal* og *alveolar/postalveolar*, men jeg har valgt å kategorisere forekomstene av // som *palatale* eller *ikke-palatale*.

Først og fremst er det langt færre forekomster av variabelen // enn det er av *nn*. Dette var forventet da *nn* ofte er mer frekvent enn //. Tabell 10 viser også at det er den palatale uttalen som er mest frekvent også for denne variabelen. Det er likevel jevnere distribusjon for // enn det var for *nn*. Som vi så, var det over 80 % palatale forekomster av /n/ mens det er 65 % av // /l/. Det er altså prosentvis flere ikke-palatale forekomster av // enn av /n/.

	Palatal //	Ikke-palatal //	Sum gruppe
Alle informanter	65,1 (472)	34,9 (253)	100 (725)

Tabell 10 Distribusjon for //-variabelen blant alle informantene

Av tabell 11 ser vi at det er forskjeller mellom de ulike aldersgruppene. I de to gruppene av henholdsvis voksne og eldre talere er det klart flertall av palatale forekomster, med 89,6 % og 92,1 %.

	Palatal //	Ikke palatal //	Sum gruppe
Eldre	89,6 (206)	10,4 (24)	100 230
Voksne	92,1 (174)	7,9 (15)	100 189
Ungdom	30,1 (92)	69,9 (214)	100 306
Sum variant	472	253	725

Tabell 11 Distribusjon for //-variabelen blant alle informanter etter aldersgrupper

I den eldste gruppa så vi at det var ikke-palatale forekomster også av /n/, men i den voksne gruppa var det kun palatale forekomster av /n/. Det er noen ikke-palatale belegg på /l/ i begge disse gruppene (jf. tabell 11). De som tydeligst skiller seg ut her, er igjen ungdommene. De er den eneste gruppa som har flere ikke-palatale forekomster. Fordi variasjonsmønstrene er så ulike, vil jeg igjen se nærmere på de ulike gruppene og til dels også individene.

I den eldste gruppa ser vi av tabell 12 at det bare er Endre som har ikke-palatale forekomster. Einar, Else og Edel har alle utelukkende palatal uttale av /l/. Endre har dessuten flere ikke-palatale forekomster enn palatale med henholdsvis 52,2 % og 47,8 %. Her er det riktignok langt færre forekomster sammenlikna med *nn*-variabelen, og det er også bare to forekomster som skiller de to variantene hos Endre.

	Palatal /l/	Ikke-palatal /l/	Sum informant
Else	100 (84)	-	100 (84)
Edel	100 (58)	-	100 (58)
Einar	100 (42)	-	100 (42)
Endre	47,8 (22)	52,2 (24)	100 (46)
Sum variant	206	24	230

Tabell 12 Distribusjon for *ll*-variabelen blant de eldste informantene

Her er det verdt å minne om at Endre var den eneste i sin aldersgruppe som hadde variasjon i *nn*-variabelen (jf. tabell 4.3). Han hadde imidlertid flest palatale forekomster av /n/, men han har flere ikke-palatale av /l/.

I tabell 4.10 som viser variasjonsmønstre i den voksne gruppa, ser vi at det er individuelle forskjeller blant informantene. Vibeke og Viljar har begge kun palatale realiseringer av /l/. Vivian og Vidar har også flest palatale, med henholdsvis 90,9 % og 81,1 %, men de har altså begge to, om ikke så mange, ikke-palatale forekomster.

	Palatal /l/	Ikke-palatal /l/	Sum informant
Vibeke	100 (30)	-	100 (30)
Viljar	100 (51)	-	100 (51)
Vivian	90,9 (50)	9,1 (5)	100 55
Vidar	81,1 (43)	18,9 (10)	100 (53)
Sum variant	174	15	189

Tabell 13 *Distribusjon for /l/-variabelen blant de voksne informantene*

Det er igjen innad i ungdomsgruppa vi finner mest variasjon. Her er det, som vi skal se, store forskjeller. I første omgang er det interessant å se nærmere på kjønnsfordelingen. Som vi ser av tabell 4.11, har jentegruppa samla et helt annet variasjonsmønster enn guttegruppa. I jentegruppa finner vi over 90 % ikke-palatale forekomster. Guttene har imidlertid flest palatale forekomster, med 70,7 %.

	Palatal /l/	Ikke-palatal /l/	Sum gruppe
Gutter	70,7 (82)	29,3 (34)	100 (116)
Jenter	5,3 (10)	94,7 (180)	100 (190)
Sum	92	214	306

Tabell 14 *Distribusjon for /l/-variabelen blant ungdommene etter kjønn*

I jentegruppa er det få palatale forekomster, jf. tabell 15. Her ser vi at det er den ikke-palatale uttalen som dominerer blant alle fire. Julianne og Jenny har ingen palatale forekomster, mens Julie og Jannicke bare har noen få.

	Palatal /l/	Ikke-palatal /l/	Sum informant
Julie	15,4 (8)	84,6 (44)	100 52
Jannicke	6,1 (2)	93,9 (31)	100 33
Julianne	-	100 (51)	100 51
Jenny	-	100 (54)	100 54
Sum variant	10	180	190

Tabell 15 *Distribusjon for /l/-variabelen blant ungdomsjentene*

Vi ser av tabell 16 at guttene har en annen fordeling. Georg og Gøran har begge utelukkende palatale forekomster også av /l/ (som av /n/ i tabell 9). Glenn har flest palatale realiseringer, men har også noen ikke-palatale. Gabriel er igjen den som skiller seg fra de andre guttene. Han er den eneste som har flere ikke-palatale forekomster enn han har palatale. Vi kan se likheter mellom Gabriel og Julie og Jannicke i jentegruppa (jf. tabell 16), som fortsatt har noe palatal, men mest ikke-palatal uttale av /l/.

	Palatal /l/	Ikke-palatal /l/	Sum informant
Georg	100 (37)	-	100 (37)
Gøran	100 (28)	-	100 (28)
Glenn	71,4 (15)	28,6 (6)	100 (21)
Gabriel	6,7 (2)	93,3 (28)	100 (30)
Sum variant	82	34	116

Tabell 16 Distribusjon for /l/-variabelen blant ungdomsguttene

5.3 Kort oppsummering av den kvantitative analysen

Overordnet viser materialet at det er den palatale uttalen som er mest frekvent totalt sett. Det er imidlertid store forskjeller både på gruppe- og individnivå. Det må også tas i betraktning at begge de to gruppene med voksne og eldre talere har mye palatalisering, og det er også disse informantene som har produsert mest data, og de er derfor med på å trekke opp denne totalen. Det er blant ungdommene vi finner mest variasjon i begge de to variablene. Alle jentene i ungdomsgruppa har forekomster av den alveolare uttalen av /n/. Jenny og Julianne har imidlertid flere alveolare enn palatale belegg, og skiller seg fra Julie og Jannicke som har et klart flertall av palatale forekomster med over 90 %. Innad i guttegruppa er det også sprikende variasjonsmønstre. To av guttene har kun palatale forekomster, mens vi hos de andre to finner innslag av alle de tre variantene. Glenn holder i stor grad på den palatale uttalen, men har både alveolare og postalveolare forekomster. Gabriel har i likhet med Jenny og Julianne flere alveolare realiseringer enn palatale, i tillegg til at han også har postalveolare forekomster. Hos

de to voksne gruppene har samtlige informanter bare palatale forekomster. Dette gjelder alle utenom Endre. Også han har forekomster av alle de tre variantene, men han har likevel flest palatale realiseringer.

Hos den eldste gruppa ser vi det samme mønstret for *ll*-variabelen som vi gjorde for *nn*. Endre er den eneste i denne gruppa som ikke har 100 % palatale forekomster. Han skiller seg ut fra begge de voksne gruppene så jeg vil behandle han separat senere i analysen. I den voksne gruppa har Vidar og Vivian begge noen ikke-palatale forekomster, og har derfor et annet variasjonsmønster enn de hadde for *nn*-variabelen. Det er likevel den palatale uttalen som opptre flest ganger hos alle informantene i denne gruppa. Det er ungdommene som har mest variasjon også her. Vi ser at blant ungdommene er den palatale uttalen av /l/ svekket i større grad enn ved /n/. Hos jentene finner vi få palatale forekomster. Jenny og Julianne har ingen, mens Julie og Jannicke har noen hver, men de har begge flere forekomster av en ikke-palatal variant. Hos guttene ser vi samme mønster som vi gjorde for *nn*-variabelen. Gøran og Georg har bare palatale forekomster, Glenn har flest palatale og noen ikke-palatale, mens Gabriel skiller seg ut med over 90 % ikke-palatale realiseringer. Kort oppsummert ser vi av denne analysen at den palatale uttalen av /n/ er bedre bevart enn /l/.

5.4 Forklarende del av analysen

Denne andre delen av analysen er mer kvalitativt orientert enn den første. I denne delen ser jeg de språklige variasjonsmønstrene jeg har presentert opp mot andre studier og relevante teorier. I denne delen av analysen trekker jeg også fram informantenes egne utsagn om dialekt og variasjon. Analysen bærer preg av at jeg har som utgangspunkt at språklige valg er intensjonelle, og jeg bruker derfor de metalingvistiske kommentarene for å forsøke å finne forklaringer. Hovedfokuset for denne analysen er å se om regionaliserings- og standardiseringstendensen kan gi en helhetlig forklaring på talemålsutviklinga i Vardø, eller om en må se til andre forklaringer for å finne bakgrunnen for de språklige valgene talerne i Vardø foretar seg. Jeg ser derfor først nærmere på forholdet til nabobyen, og hvordan dette kan være en faktor. Jeg ser også på hvordan informantenes orientering til eller ut av Vardø.

5.4.1 Det sosiale og språklige forholdet til nabobyen

Allerede under feltarbeidet fikk jeg inntrykk av at det finnes en sosial rivalisering mellom språkbrukerne i Vardø og Vadsø. Dette er også noe jeg kjenner igjen selv etter å ha vokst opp i Vardø. Vardø omtales ofte som en «lillebror» i forhold til Vadsø, som er nesten tre ganger større hvis vi ser på innbyggertallet. At Vardø i en årrekke opplevde nedgangstider har antakelig bidratt til å forsterke denne rivaliseringen. Det har flere ganger også blitt foreslått å slå de to byene sammen på et administrativt nivå, men det har foreløpig ikke blitt gjennomført. Vadsø er også fylkeshovedstad i Finnmark og et stort administrativt senter. Dette har vært et tema i alle samtalene med informantene fordi jeg ønsker å få et innblikk i informantenes holdninger til nabobyen.

En som tydelig tar avstand fra Vadsø, er Georg. Han forteller at han flere ganger har sagt fra til klassekamerater og jevnaldrende hvis han hører at de tar i bruk dialekttrekk fra Vadsø:

Georg mener altså at ungdom som flytter til Vadsø for å gå på skole har med seg dialekttrekk fra nabobyen når de kommer tilbake til Vardø. Her tar han for eksempel opp «de endingan», som mest sannsynlig er stående presens-*r* i svake verb, som ikke er vanlig i Vardø.

Georg: Sånn som folk som e mye i Vadsø, la oss si dem som fløtte dit og går på skole der. Dem kan fort ta etter, ja æ har hørt det på [navn på jente]. Da tok æ tak i ho med en gang. Det e viktig å bare ta det med en gang.

Maria: Ka sir du da?
Georg: Ja, æ sir «kor du e fra?»
Maria: Ka va det ho sa sia du reagerte?
Georg: Nei, det e de der endingan for eksempel.
Maria: Ja, sa ho «varn» og sånn da?
Georg: Ho gjør det åsså. Da tok æ liksom- da va det rett på sak å si «ka du holde på med?»

I intervju med to av jentene kommer det fram at de har venninner som har flyttet til Vadsø for å gå på skole. Det ser ut til at de har registrert samme tendensen som Georg, og heller ikke i deres vennekrets går dette ubemerket hen. For eksempel forteller Julie dette:

Æ trur folk nesten- æ føle at dem som kjenn folk fra Vadsø, eller har bodd der et halvt år liksom. Æ trur dem gjør det litt sånn frivillig, at dem legg nesten litt sånn om, så kommer dem hjem så sir dem «æ ringer dæ etterpå» åsså bare hate vi skikkelig, og bare: «det hete ikke det, hete at du ring mæ etterpå!»

Blant jentene «hates» det altså om noen nærmer seg dialekten i Vadsø. Også de peker på stående presens-*r*. Begge ungdomsgruppene knytter dette til de som flytter til Vadsø, men de sier ingenting om at dette er noe som er typisk for de jevnaldrende som har blitt boende i byen. På spørsmål om hva de tenker om at vennene deres bruker varianter fra Vadsø, svarer Jenny: «Det høres jo fælt ut». Julianne har en lignende respons: «Æ syns det e grusomt. Æ syns bare det e grusomt å si *ringer* og *spiser* og *henter*».

Bakgrunnen for denne skepsisen til å hente inn former fra Vadsø ser ut til å være at ungdommene opplever at det er stor sosial og mental avstand, og følgelig også stor avstand i talemålet, mellom de to byene. Når ungdommene skal beskrive dialekten i Vadsø, er det særlig én betegnelse som går igjen hos samtlige, at den er «finere» enn deres egen dialekt. Ungdommene synes å rangere dialektene på en skala fra «fin» til «brei», hvor Vadsø er «fin», og Vardø ligger et sted i midten som en mellomting. I et intervju forklarer Julianne det slik:

Dem prate mye finere enn oss igjen. Ja, ikke sånn finere enn oss, men finere i språket. (...) Det e jo ungdommen som e begynt å prate sånn føle æ mest. Dem sir åsså finere ord som «æ drar til», åsså har dem jo den der *er*-endinga

At de snakker «fint» i Vadsø, forbindes kanskje med innslaget av varianter som gjerne knyttes til varieteter på Østlandet, og særlig Oslo-målet. Hårstad og Opsahl (2013) har også sett at ungdom i Trondheim rangerer sin dialekt på en lignende skala. For eksempel blir

«breitrøndersk» brukt som en betegnelse på språkformer i rurale deler av Trøndelag. Bruken av «fin» har her to ulike betydninger. Den ene henviser til et trondheimsmål som minner om skriftspråket eller målet på Østlandet. Den andre betydningen er mer estetisk orientert og knyttet til normriktighet (Hårstad og Opsahl 2013, 72-73). Det ungdommene i Vardø nevner av slike trekk er for eksempel, som nevnt, stående presens-*r*, men også mindre palatalisering og fravær av prepropriell artikkel. Dette kommer jeg nærmere inn på under kapittel 5.4.1.1. Dette er former som tradisjonelt har prestisje flere steder i landet.

Det ser imidlertid *ikke* ut til at ungdommene fra Vardø knytter disse formene til prestisje. Tvert imot er det flere som forbinder slike former, og målet i Vadsø, til språkkontakt med kvensk og samisk. Da jeg spør Gøran og Gabriel om dialekten i Vadsø, diskuterer de blant annet dette:

Gabriel: Dem e litt nærmere sånn sama som har lært sæ norsk enn det vi e.

Gøran: Litt sånn kvensk og sånt.

Gabriel: Kvensk ja, der har du det.

Denne oppfatningen går igjen i flere intervjuer. Mellom Julianne og Julie ser vi en liknende diskusjon, men de knytter det imidlertid kun til samisk:

Julianne: Åsså e det jo åsså det med at nån Vadsø-væringa prate litt sånn samisk. (...) Hvertfall dem unge guttan i Vadsø prate med en sånn, akk' som at dem e fra Tana eller nåkka. Dem prate litt sånn sjøl om dem ikke e samisk. Hvertfall guttan i Vadsø.

Julie: Samisk tone. Litt sånn som sama som prate norsk.

Dette kommer opp i flere intervjuer. Jannicke kommenterer også at hun forbinder dialekten i Vadsø med samisk, og at de fra Vadsø minner henne om samer. Georg sammenligner dialekten med andre varieteter i Indre-Finnmark: «Det e sånn som tanaværinga. Sånn ordentlig viddadialekt». Ungdommene forbinder altså målet i Vadsø med finsk eller kvensk, og noen også med samisk. En kommenterer også under intervjuene at «det e fordi dem har hadd så mye innvandring fra Finland». Vadsø *har* vært preget av stor innvandring fra Finland, og det kom langt flere finner dit enn det gjorde til Vardø (jf. kap. 2.4.2.1). Vi så også at Hatlebrekke (1981, 7) skrev om Vadsø at rundt 62 % av befolkningen var finner. Det er derfor ikke unaturlig at ungdommene i Vardø knytter dialekten i Vadsø til språkkontakt siden nabobyen har hatt mer finsk påvirkning enn de selv har hatt.

Samtidig tror jeg ikke nødvendigvis dette er holdninger og oppfatninger disse ungdommene nødvendigvis har kommet opp med helt selv. Jeg har inntrykk av at dette på mange måter er en internalisert holdning i byen, at «i Vadsø er de kvener». Dette er et uttrykk jeg selv har hørt opp gjennom årene når en har omtalt folk i nabobyen. I en årbok fra Vardø fant jeg en artikkel der forfatteren diskuterer eget oppgav og sin tilknytning til Finland. Her skriver artikkelforfatteren blant annet at «kvener var det vadsøværingene som var. Et vanlig begrep fra den tiden var en *ekte gorr kven*» (Josefsen 2008, 197). Å omtale folket i nabobyen som kvener ser altså ut til å være noe folk har gjort «i alle år». Det ser nærmest ut til å være del av sjargongen i byen at vadsøværingene er kvener uten at alle nødvendigvis vet hva det innebærer. Slik jeg har forstått det, vet ikke alle nødvendigvis hva «kvensk» eller en «kven» er. Jeg har inntrykk av at oppfatningen blant mange er at kvener er de som har kommet til Vadsø fra Finland. I samme artikkel blir også dette diskutert:

Så e det språket. Ka e forskjellen på finsk og kvensk? Da finlenderne krysset grensa mellom Finland og Norge og kom til Vadsø, så snakke dem plutselig kvensk. Kem lærte dem kvensk i Norge? Når dem reiste på besøk til Finland snakket dem finsk, det fortelte oldemora mi mæ. Tilbake i Norge snakket dem kvensk. Koffer forstår dem ikke kvensk i Finland? (Josefsen 2008, 197).

Jeg oppfatter det slik at denne forvirringen er ganske vanlig. (Se for øvrig Niemi (2008) som gir en innføring i historien til og bruken av kvenbegrepet). Det ser spesielt ut til at det er dialekttrekkene som knyttes til språkkontakt som særlig forbindes med Vadsø, og som trekkes fram for å vise forskjellen mellom de to byene. Ungdommene har i tillegg til å fortelle om holdninger til nabobyen, også flere utsagn om hvilke dialekttrekk det er som skiller de to byene.

5.4.1.1 Dialekttrekk som skiller Vardø og Vadsø

Av informantenes utsagn kommer det fram at de alle gir uttrykk for å ha en nokså bevisst oppfatning av hva som er tradisjonstrekk i Vardø. Det er i all hovedsak disse, som ifølge informantene, knytter språkbrukere til byen. I disse kommentarene kommer det også fram hvilke språktrekk de mener *ikke* hører hjemme i byen, og framfor alt hvilke trekk de mener karakteriserer målet i Vadsø. Det er noen trekk som tematiseres i flere av intervjuene, og slik jeg forstår det, er det disse trekkene de anser som *saliente* i dialekten i Vardø (jf. *salients* i kap. 3.1.1). Videre gjengir jeg derfor de trekkene som omtales gjennomgående av informantene.

Et trekk som går igjen i nesten alle intervjuene, er senkning fra *i* til *e*. Her trekker samtlige informanter fram *fesk* som tradisjonsformen i Vardø. Flere påpeker at de selv sier *fesk*, og at dette er den «riktige» formen. Jenny kommenterer at hun prater litt «finere» enn mange i Vardø blant annet fordi hun sier *fisk*. Andre eksempler på dette som blir nevnt, er *middag* og *meddag*. Julie trekker fram at dette skiller elevene i klassen hennes. Noen nevner også senkning fra *e* til *æ* som et salient trekk i Vardø, og noe som skiller dem fra Vadsø. Eksempelvis sier en at de i Vadsø sier *peng* og *vegg*, mens talere i Vardø sier *pæng* og *vægg*. Et annet trekk som ofte kommenteres, som allerede nevnt, er stående presens-*r* (jf. kap. 5.4.1): «Vi sir jo *snakke*, dem sir *snakker*». I tillegg nevner de apokope, og at det er mye apokopering i Vardø, mens det er mindre av det i Vadsø. Gøran kommenterer eksempelvis at han selv sier «æ ska hjem å spis». Han forteller at jevnaldrende i Vadsø bruker *spise*. Flere av ungdommene nevner også palatalisering som et dialekttrekk som skiller de to byene, og som plasserer en språkbruker i Vardø: «Vi sir jo *vannj*». Bruk av ordet *vann* som eksempel går igjen hos mange, og de sammenligner det med Vadsø, hvor de har formene *vann* eller *varn*. Gøran påpeker også at «dem har ikke sånn *inj* i *vannj*». I tillegg kommer bruken av prepropriell artikkel opp hos mange. Ifølge ungdommene er denne noe som er typisk for Vardø, mens den ikke brukes i Vadsø. Denne artikkelen ser vi at blir plassert i de fleste nordnorske dialekter, med unntak av de som er preget av språkkontakt (Bull 1996, 163).

Hvis vi ser informantenes metaspråklige kommentarer i sammenheng med dialektlitteraturen, ser vi at de tydelig assosierer målet i Vadsø med typiske kontaktområder i Finnmark. Dialekten i Vardø karakteriserer de derimot ved å vise til trekk som gjerne omtales som typisk for dialektene på kysten. Jahr og Skare (1996) deler målet i Finnmark inne i de tre områdene *kystmål*, *målet i øst* og *Indre-Finnmark*. De trekker imidlertid det største skillet mellom kystmålet og målet i Øst-Finnmark på den ene siden, og målet i Indre-Finnmark på den andre (jf. kap 2.3) Jahr og Skare (1996, 68) beskriver målet i Indre-Finnmark blant annet som karakterisert av lite senkning og palatalisering. Mæhlum og Røyneland (2012) skiller også mellom indre og ytre strøk i Finnmark. De kommenterer også at mange av de trekkene vi typisk finner i indre strøk av fylket, er en konsekvens av flerspråklighet og nordsamisk og kvensk påvirkning (Mæhlum og Røyneland 2012, 114). De nevner svak eller ingen palatalisering, mindre senkning og annerledes prosodi enn den vi ofte finner hos majoritetsspråklige, som typiske trekk for dette målet.

5.4.2 Topstatiske og topodynamiske personlighetstyper

Som presentert i innledningen vil jeg også se på språklige variasjonsmønstre i forbindelse med informantenes tilhørighet til Vardø. Jeg ønsker å finne ut om vi kan se en kobling mellom tilhørighet og lojalitet overfor byen og opprettholdelse av den tradisjonelle palatale uttalen, slik for eksempel Hårstad (2010) fant i Trondheim. Forrige delkapittel viser at talemålssituasjonen i Vadsø helt klart er en viktig faktor, og jeg vil derfor se nærmere på det senere. Det er samtidig interessant å se variasjonen i forbindelse med ungdommens lokale- eller supralokale orientering. Det vil spesielt være interessant å se om den opposisjonen vi ser mot Vadsø i all hovedsak også ses i variasjonsmønstrene til de topostatiske personlighetstypene som ønsker å bli i Vardø, eller om det også er internalisert hos de topodynamiske ungdommene som planlegger å flytte fra byen.

På bakgrunn av informantenes utsagn i intervjuene, har jeg derfor kategorisert dem som enten *topostatiske eller topodynamiske personlighetstyper*. Her har jeg tatt utgangspunkt i Sjøkkelands (2001) anvendelse av kategoriene. Jeg har basert kategoriseringen på hvordan informantene omtaler byen og dialekten i Vardø, og om de planlegger å bli i byen eller å flytte bort. Kort oppsummert er den topostatiske typen en som føler sterk lojalitet til et sted, og som i større grad enn den topodynamiske typen holder på det som anses som tradisjonstrekk. Den topodynamiske typen derimot er ikke like lokalt orientert og har gjerne planer om å flytte bort fra stedet (jf. kap. 3.2.1.). Etter å ha kategorisert informantene, ser jeg dette opp mot deres språklige profiler for å se om det er en sammenheng mellom variasjonsmønster og personlighetstype. Det er viktig å presisere at ingen av ungdommene representerer ytterpunktene på skalaen fra topostatisk til topodynamisk. I den grad de er orientert ut av byen, er det fordi de ønsker noe mer sentralt og storbypreget med alle mulighetene det innebærer. Det går likevel et skille mellom ungdommene, og noen er mer forankret i byen, mens andre begynner å kjenne på at byen er liten og at de ønsker å oppleve noe annet.

5.4.2.1 De topostatiske

Georg er den av ungdommene som kanskje tydeligst posisjonerer seg i Vardø. Det er spesielt de språklige kommentarene som plasserer han innenfor denne gruppa. Som vi så ovenfor, er han blant dem som tar tydeligst avstand fra Vadsø og dialekten der. Han gir uttrykk for at han er ganske bevisst sitt eget språk, og at det er viktig for han at man skal høre at han er fra Vardø.

Georg har familie sør i landet, og på spørsmål om han tror at dette har påvirket hans dialekt, er han tydelig på at dette ikke er tilfellet: «nei, faktisk ikke, for æ va veldig bevisst på det der. Sånn når vi for på ferie til [stedsnavn] så va æ veldig flink til å ikke bytte. Æ blei ikke påvirska av demmes dialekt». For Georg er det altså viktig at dialekten hans plasserer han i Vardø.

En annen som også framstår som en topostatisk type, er Gøran. Han posisjonerer seg imidlertid i Vardø på en annen måte enn Georg. Mens Georg tydelig viser at han ønsker å tilhøre Vardø gjennom språk og metalingvistiske kommentarer, viser Gøran tilhørighet og lojalitet til byen gjennom måten han omtaler den på. Når jeg ber han beskrive byen, gjør han dette i positive ordelag, og han tar blant annet opp at selv om Vardø er en liten by, så er det mye som skjer og byen har et rikt kulturliv. Han deltar også aktivt på ulike kulturelle arenaer i byen. På spørsmål om han kunne tenke seg å flytte tilbake til byen etter endt utdanning, er han positiv til det, og svarer at han kunne flyttet tilbake hvis det var jobb til han i byen og alt lå til rette.

Georg og Gøran er de to som stikker seg ut som de tydeligste topostatiske informantene, men også flere av de andre ungdommene ser ut til å passe best under denne kategorien. Glenn er litt vanskelig å plassere da han ikke produserte så mye data (jf. tabell 5.6 og tabell 5.13). Jeg har likevel inntrykk av at han passer best inn i den topostatiske kategorien. På spørsmål om han kunne tenke seg å flytte til Vardø når han er ferdig å studere, svarer han at det avhenger av hvilken utdanning han tar og om det er jobbmuligheter i byen. Han er ikke negativ til å bli boende i Vardø, i motsetning til de typodynamiske informantene jeg skal se nærmere på senere. Under intervjuet sier han seg også enig i det Georg mener om dialekten i Vardø, og hva som er «greit» og ikke, og plasserer seg sånn sett språklig i Vardø. Under intervjuet nevner han at han mener det er forskjell i dialekten til guttene og jentene fordi jentene snakker «finere». Derfor ser det også ut til at han plasserer seg selv mer mot den «breie» siden av skalaen, som karakteriseres av mer bruk av tradisjonstrekk. Som vi har sett er distinksjonen *fisk* og *fesk* et tydelig symbolord i Vardø, og Glenn påpeker at «det hete *fesk*». Når vi diskuterer dialekten blant jevnaldrende i Vardø og hvordan flere, særlig de som har flyttet dit, påvirkes av Vadsø, tar han tydelig avstand fra dette. Han kommenterer for eksempel at dette ikke er greit hvis man «bor og e fra Vardø».

Av jentene er det bare Jannicke som virker som en topostatisk type. Jeg har plassert henne her på bakgrunn av hennes kommentarer om dialekten i Vardø. Hun er først og fremst tydelig på

at: «æ sir konsekvent *fesk*». Hun kommenterer også at andre jevnaldrende har en «finere» dialekt, og ser blant annet til ordforrådet: «men [jentenavn] sir åsså *gråter* i stedet for *skrik*». Gjennom intervjuer plasserer hun sin egen dialekt tydelig i Vardø, og tar avstand fra Vadsø. Hun sier for eksempel: «vi e jo ikke så glad i den Vadsø-dialekta». Når hun og Jenny diskuterer planer for framtiden og studier, uttrykker hun også at hun ønsker å være nært hjemme, og virker derfor å være nokså forankret i Vardø.

Gabriel gir i intervjuene uttrykk for å være veldig forankret i Vardø. Han er en av dem som sier at han kunne kommet tilbake til byen når han har utdannet seg hvis det er jobb å få. Han snakker også om at han ikke trenger å komme tilbake med en gang, men kanskje jobbe noen år for så å komme tilbake til byen for å slå seg ned. Dette er grunnen til at jeg anser han for å være en topostatisk type, at han har planer om å slå seg ned i byen etter hvert. De metaspråklige kommentarene hans peker også i denne retningen. Han forteller for eksempel når vi diskuterer dialekten i Vardø at: «Æ syns vi har mest normal dialekt her oppe. Vadsø har desidert den verste».

5.4.2.2 De topodynamiske

Den av ungdommene som er tydelig typodynamisk, er Jenny. Det som i all hovedsak plasserer henne i denne kategorien er framtidsplanene:

Maria: Vil du fløtte tilbake hit når du e ferdig å studere?

Jenny: Kanskje etter ei stund, æ vet ikke. Det e ikke sånn at æ treng å bo i en storby, men æ vil kanskje bo litt nærmere plassa der det skjer ting. Men det e jo fint å vær her, så æ satse jo på at [familiemedlem] blir væranes her sånn at æ får komme tilbake hit i ferian og sånt.

Jenny har planer om å flytte for å studere til høsten, og det ser ikke ut til at hun planlegger å flytte tilbake med det første. Hun ønsker å flytte for å bo mer sentralt, og dette går igjen hos flere av informantene i den typodynamiske gruppa. Jenny har også noen metalingvistiske kommentarer som gjør at hun er en tydelig topodynamisk informant. Hun plasserer sitt eget talemål som «finere» enn mange andre i Vardø, og legger til at dette er noe hun hører hos flere ungdommer: «Æ syns ungdommen prate litt finere enn de voksne, åsså at vi e begynt å legge litt mer om trur æ». At ungdommen «legger om» betyr altså at de tar i bruk former som regnes som «finere», og at de bruker færre tradisjonstrekk. Jenny forteller også at hun sier *fisk*.

Julianne tilhører ikke denne kategorien like åpenbart som Jenny, men også hun ser ut til å være supralokalt orientert i større grad enn hun er lokalt orientert. Om sitt eget talemål sier Julianne: «Æ føle at æ prate litt sånn penere på en måte, for æ sir ikke *fesk* æ sir *fisk*, sånn som de fleste andre i klassen gjør. Åsså kan æ av og til finne på å si *snø* i stedet for *sne*.» I likhet med Jenny karakteriserer også Julianne sin dialekt som «penere» eller «finere» enn mange andre i Vardø. Hun er ikke like opptatt av å holde på tradisjonsformene i talemålet som flere av informantene i den topostatistiske gruppa er. Hun har også planer om å flytte til høsten for å studere.

Jeg har også plassert Julie i denne gruppa. Vi så ovenfor at hun er en av de ungdommene som er tydeligst i opposisjon mot Vadsø og talemålet der, men hun orienterer seg samtidig tydelig ut av Vardø. Da vi diskuterte framtidsplaner under intervjuet, fortalte Julie at hun skal flytte bort fra byen til høsten, og det ser heller ikke ut til at hun har planer om å flytte tilbake:

Maria: Men tenke du å fløtte tilbake hit når du e ferdig å studere da?

Julie: Æ vet ikke, fordi, det e jo det at det e så trygt at det e så fint, men samtidig så- æ vet ikke, æ villa ikke fløtta tilbake hit bare. Æ kunne godt bodd på en sånn liten plass utafor en storby kanskje, men æ vil bo nærmere.

Julie er tydelig på at hun føler tilhørighet til Vardø samtidig som hun ikke ser en framtid der. Også hun påpeker at byen er trygg, at det er en fin plass å bo, men at det kanskje ikke er så mange muligheter i byen. Av de språklige kommentarene ser vi at Julie snakker positivt om talemålet i Vardø: «blant de her nordnorske dialektan så syns æ vi har veldig pen. Vi har ikke sånn brei *herrann* og *derrann*. Æ syns vi har pen nordnorsk dialekt». Selv om Julie er tydelig på at hun ønsker å flytte fra Vardø, så har hun samtidig planer om å bli boende i Nord-Norge. Jeg tolker det dithen at Julie ser ut til å ville holde på det hun anser som en typisk nordnorsk dialekt, som hun også forbinder med Vardø, selv om hun ikke ser for seg en framtid i byen.

5.4.2.3 Sammenheng mellom språklige valg og personlighetstype

Av disse ungdommene ser vi at det er henholdsvis Georg på den ene siden og Jenny på den andre siden, som representerer ytterpunktene. Mens Georg er tydelig forankret i Vardø, er Jenny tydelig på tur ut av byen. Hvis vi ser på de to informantenes variasjon, er det en rimelig klar sammenheng mellom lokal orientering og språklige former. Georg, som er veldig forankret i byen, har bare tradisjonsformen, palatal uttale av både /n/ og /l/. Jenny på den andre siden har flere alveolare forekomster av /n/ enn hun har palatale, og hun har ingen palatale realiseringer

av /l/. Hennes orientering ut av Vardø ser altså ut til å ha innvirkning på valg av språklige former. Det er disse to av ungdommene som i størst grad representerer sammenheng mellom mental orientering og språklig variasjon, men også hos de andre kan vi se et lignende mønster. Gøran er den av ungdommene som er likest Georg språklig. Han er også en ganske tydelig topostatisk type, men samtidig ikke i like stor grad som Georg. Selv om han er godt forankret i Vardø og en deltaker i kulturlivet, har han planer om å flytte allerede til høsten, men vil kanskje komme tilbake. Språklig er han imidlertid veldig tro mot byen, og han har bare palatale forekomster av begge de språklige variablene. Også her ser vi at topostatisk personlighetstype og bevaring av tradisjonstrekk ser ut til å henge sammen.

Blant de andre ungdommene jeg har kategorisert som topostatiske, ser vi mer varierende mønstre. Jannicke og Glenn er de som ligner mest på de to ungdommene omtalt ovenfor. Jannicke har 96,7 % palatale forekomster av /n/, og holder i all hovedsak på tradisjonsformen av lang /n/. Ser vi på /l/, har hun nesten ikke palatal uttale, men over 90 % ikke-palatal. Glenn har over 90 % palatale forekomster av /n/, men han har også noe alveolar uttale og én postalveolar. Han holder i stor grad på tradisjonsformen i Vardø, men har også innslag av noen nye former. Det samme gjelder hans forekomster av /l/. Her har han over 70 % palatale uttale.

Gabriel er den som skiller seg ut også her. Han er etter alt å dømme en ganske tydelig topostatisk karakter, med dype bånd i Vardø. Samtidig har han en språklig profil som ligner mer på de topodynamiske. Han har flere forekomster som ikke er palatale enn palatale av både /n/ og /l/. Han er også den av ungdommene som har flest postalveolare forekomster av /n/. Han er derfor den informanten i denne gruppa som i minst grad har sammenheng mellom personlighetstype og språklig variasjonsmønster.

I tillegg til Jenny finner vi i den topodynamiske gruppa også Julie og Julianne. Julies språklige profil er todelt som gjør at det er vanskelig å se en sammenheng helt umiddelbart. Julie har over 90 % palatale forekomster av /n/, og holder altså i stor grad på den tradisjonelle palatale uttalen i denne variabelen. Hun har imidlertid et annet variasjonsmønster for //-variabelen. Her har hun over 90 % ikke-palatale forekomster, og bare noen palatale. Vi ser derfor at den topodynamiske orienteringa ser ut til å bli overstyrt av opposisjonen mot nabobyen (mer om dette i kap. 5.4.5.1). Julianne og Jenny er de to i jentegruppa som er likest språklig. Julianne er imidlertid ikke like supralokalt orientert i sine utsagn som Jenny, men også hun har planer om å reise bort fra byen.

Hennes språklige profil henger tydelig sammen med henne som en topodynamisk type. Hun har flere alveolare forekomster enn hun har palatale av /n/, og hun har ingen palatale uttaler av /l/. Hun er derfor, i likhet med Jenny, tydelig orientert ut av byen, både språklig og mentalt.

5.4.3 Avviksinformanten Endre

Vi så av den kvantitative analysen at Endre tydelig skiller seg fra alle de andre voksne informantene. Hans variasjonsmønster er mer likt flere av ungdommenes. Jeg har sett på Endres forekomster for å se om det kunne være noen språkinterne faktorer som lå bak dette, men fant ingen kobling. Endre har både palatal, alveolar og postalveolar uttale av flere av de samme ordene, for eksempel *sant*, *kan* og *altså*. Jeg vil derfor forsøke å se om det finnes noen språkeksterne forklaringer som ser ut til å gi et bedre bilde av dette.

Endre forteller under intervjuene at han kom hjem til Vardø ved en tilfeldighet. Han har bodd flere steder i Norge, også på Østlandet. Det kan derfor tenkes at han i de årene han har bodd borte, har tilegnet seg andre varianter siden dette ikke er unaturlig. At han forteller at han kom hjem ved en tilfeldighet, styrker også inntrykket av at han kanskje ikke har følt på den sterke stedslojaliteten som flere av de andre informantene i studien har uttrykt. Fordi Endre er blant de eldre informantene, tilhører han også en generasjon hvor det det var vanligere at talere fra Nord-Norge som flyttet sørover akkommoderte til talemålet der de flyttet til, eller i alle fall justerte talemålet sitt (Sollid 2008, 76). Det kan derfor tenkes at Endre har lagt fra seg mange av de typiske formene, og at dette har blitt en vane.

I intervjuene framstår han som veldig forankret i byen, og han er aktiv deltaker i kultur- og næringsliv. Jeg ser det derfor ikke som veldig sannsynlig at han kan sammenlignes med en topodynamisk type som er orientert ut av byen, og derfor har lagt om talemålet sitt. Forklaringen ovenfor virker snarere som den mest sannsynlige.

5.4.4 Andre forklaringer på talemålet i nord

Flere steder i landet foregår det en nivellering som fører til at dialekter blir likere hverandre, og at lokale forskjeller jannes ut. Som vist i kapittel 3.4 blir denne talemålsutviklinga i Norge ofte sett i sammenheng med prosessene regionalisering og standardisering. Hvilken av dem som er viktigst, er det ikke enighet om (jf. kap. 3.4). Videre ser jeg nærmere på disse to forklarings-

måtene for å se om de kan bidra til å forklare variasjonsmønstrene i Vardø, eller om det er andre krefter som spiller inn.

5.4.4.1 Horisontale og vertikale krefter

Hvis vi først ser nærmere på de horisontale kreftene, går en ut fra at regionale sentra i landsdelen er viktigst i språkendringer. Det er ikke gitt hva som er Vardøs normsenter. Innad i fylket vil det være naturlig å se til Vadsø, som er en nær naboby og fylkeshovedstad. Som vi har sett ovenfor, er det også flere som flytter fra Vardø til Vadsø, og det kan tenkes at dette påvirker talemålet deres, og at de igjen tar med seg nye former tilbake til Vardø. Diskusjonen ovenfor viser imidlertid at denne forklaringsmåten har flere svakheter. Spesielt gjennom metadiskursen ser vi at det, i alle fall ifølge ungdommene selv, ikke er ønskelig å bli likere Vadsø i målet, men heller å vise avstand ved å holde på de typiske trekkene de anser som saliente i Vardø-dialekten. Ser vi på variasjonsmønstrene, peker disse i ulike retninger. Flere av informantene har beholdt den tradisjonelle palatale uttalen, så vi ser naboopposisjonen tydelig på et språklig nivå. Hos noen informanter så vi samtidig at den palatale uttalen var utfordret; dette gjaldt særlig *ll*-variabelen. På det språklige nivået ser vi også at for *nn*-variabelen er det den alveolare uttalen som «utfordrer» den palatale. Vadsø har både alveolare og postalveolare /n/-er og /l/-er, men i all hovedsak den postalveolare uttalevarianten. Denne finner jeg imidlertid svært få forekomster av i materialet fra Vardø, og dette bidrar også til å svekke teorien om at Vadsø har særlig normeringskraft i Vardø.

Det kan også være nærliggende å se til Tromsø som et språklig normsentrum i Vardø. I tillegg til at byen er den største byen og et viktig regionalt sentrum i landsdelen, er det også mange fra Vardø som flytter dit for å studere. Noen av de voksne informantene i denne studien har studert i Tromsø og så kommet tilbake. Tromsø kan ha påvirkning gjennom at individer som flytter dit overtar enkelte dialekttrekk, og at disse sprer seg til Vardø hvis de flytter tilbake. Det er ikke gjort mye forskning på palataliteten i Tromsø, men som Nesse og Sollid (2010) påpeker, er det Vadsø og Narvik først og fremst er kjent for dette trekket i Nord-Norge, og ikke Tromsø. Sollid

(2014) har imidlertid skrevet en artikkel om Tromsø, og der oppgir hun at en i Tromsø finner den alveolare uttalevarianten i tillegg til den palatale (Sollid 2014, 118).¹⁰

Ser vi på variasjonsmønstrene i den kvantitative analysen, stemmer disse bedre overens med mulig påvirkning fra Tromsø enn fra Vadsø. I den grad informantene tar i bruk andre uttalevarianter enn den palatale, er det i all hovedsak den alveolare, som vi ifølge Sollid (2014) altså også ser i Tromsø. Som diskusjonen over viser, er flere av informantene opptatt av å løfte fram det autentiske, ikke-kontaktbefengte nordnorske og tradisjonelle talemålet i Vardø. Det kan derfor tenkes at det er mer nærliggende for dem å nærme seg talemålet i Tromsø enn Vadsø siden Tromsø ikke i samme grad assosieres med språkkontakt, og at tilnærming til Tromsø-mål kanskje ikke fører til like sterke sanksjoner som hvis man nærmer seg talemålet i nabobyen (se eksempelvis Georgs metalingvistiske kommentar i kap. 5.4.1)

Ser vi til den andre siden av talemålsdiskusjonen, *kan* også utviklingen forstås som standardisering, og at det er det sentrale Østlandet som har normeringskraft også i nord. Ser en på variasjonsmønstrene alene, kan det være nærliggende å tenke at også innbyggerne i Vardø påvirkes av talemålet i hovedstaden, særlig med tanke på at det er den alveolare uttalen som ser ut til å være alternativet til den palatale uttalen. Ser vi imidlertid på metadiskursen, blir en slik forklaring mindre sannsynlig. Her ser det med andre ord ut til å være mer problematisk å finne en sammenheng. Særlig ifølge ungdommene ser det nemlig ut til at de lokale faktorer som tilhørighet til Vardø og forholdet til nabobyen er helt sentrale for utviklinga av talemålet.

5.4.5 Stedet som en faktor i språkutviklinga

Ifølge Quist (2017) har stedet i språkforskningen ofte blitt redusert til en slags udiskutabel geografisk avgrensning av variasjon, og ikke nødvendigvis en faktor bak språkutviklingen. I datamaterialet ser det imidlertid ut til at selve stedet er en viktig størrelse for informantenes identitetsmessige posisjonering og valg av språklige former. Vi ser dette spesielt i metadiskursen om hvordan informantene omtaler både Vardø og Vardø-målet. Thuen (2001) diskuterer sted og identitet, og tar blant annet opp at «hjemstedet» eller «det unike stedet» – det

¹⁰ Datamaterialet fra Tromsø i disse to artiklene er begge to basert på det samme datamaterialet fra et UPUS-prosjekt.

trenger ikke å være hjembyen, men et sted man identifiserer seg med – kan være sentralt i individers individuelle identitetskonstruksjon (Thuen 2001, 80). Det går igjen i intervjuene at det er noe spesielt med Vardø, og at informantene føler tilhørighet til byen. Dette gjelder også dem jeg har kategorisert som topodynamiske typer (kap. 5.4.2.2). Selv om de ønsker å flytte, er det gjerne for å være nærmere de urbane områdene, men også de uttrykker en tilhørighet til byen og et ønske om å komme hjem i ferier og lignende. De voksne informantene i denne studien har alle valgt å komme «hjem», og de har flere utsagn som viser at de er tett knyttet til byen.

Vivian har bodd borte noen år både for å studere og for å jobbe, og hun har også kommet tilbake til Vardø mellom disse periodene, og flyttet ut igjen. Da jeg spør henne om hvorfor hun endte opp med å komme tilbake til byen og bli her, svarer hun:

Vardø e jo- ting må jo bety nå når man hele tia blir trekt til å komme tilbake (...) Æ har muligheten til å flytte andra plassa hvis æ vil, æ har et hus i [stedsnavn] æ kan flytte til hvis æ vil, men allikavel så e det liksom det der- det e Vardø. Ja, æ trur egentlig det e så enkelt, at kanskje man bare si det sånn. Ja, det e Vardø.

Her ser vi noe av det Thuen (2001) viser til om hjemstedet, og hvor grunnleggende det kan være for individers måter å identifisere seg selv på, for eksempel ved at Vivian blir «trekt» tilbake til byen. Videre i intervjuet forteller Vivian at hun trives godt med å bo i Vardø, og at hun opplever at en har de mulighetene og ressursene en har bruk for. Dette forteller også flere informanter om, at det skjer mye i byen, og at den er full av muligheter. Som vi også så av de metaspråklige kommentarene, spiller også nabobyen en rolle her. Det kan se ut til at opposisjonen mot nabobyen bidrar til å skape en sterkere felles identitet i Vardø. Det som også ser ut til å være minst like viktig, er selve synet på nabobyen. Informantenes stedslojalitet spiller en rolle, men også den ser i stor grad ut til å være en konsekvens av at de samles for å «stå imot» Vadsø.

5.4.5.1 Lokale forhold og autentisitet

Den palatale uttalen ser etter alt å dømme ut til å ha en annen indeksikalitet i Vardø enn andre steder i det store palataliseringsområdet. Dette så vi også at Sætermo (2011) fant i Alta. I en av gruppene i denne studien har den palatale uttalen fått prestisje nettopp fordi den ikke indekserer språkkontakt og «kvensking». Storelv (2012) finner også lignende i Billefjord, da i bruken av

personlig pronomen. Her blir *jei* knyttet til samisk, mens bruk av *æ* som personlig pronomen blir ansett som den norske og «rette» formen.

Disse tendensene ser vi også av materialet fra Vardø. Informantene ønsker å tydelig posisjonere seg i Vardø gjennom språket, spesielt for å signalisere at de *ikke* tilhører Vadsø og målet der. Sollid (2008) ser på hvordan det som kan kalles en «nordnorsk» autentisitet kan se ut til å forklare valg språkbrukere tar. Sett i forbindelse med språk, kan de språklige valgene et individ foretar seg, bli regnet som autentiske eller inautentiske. Sollid viser også til hvordan det nordnorske ofte knyttes til positive verdier, og at begrepene *ekte* og *autentisk* blir ansett som honnørord i forestillinga om det nordnorske. For eksempel ved at det nordnorske ofte blir knytta til den gamle polarfangsten, fiskere og hardbarka nordlendinger i den offentlige debatten, og at dette er noe nordlendingene er stolte av (Sollid 2008, 72).

Av ungdommenes utsagn er det rimelig å anta at de knytter dialekten i Vardø til det typiske og autentisk nordnorske. Julie sier for eksempel: «Æ syns vi har pen nordnorsk dialekt» (). I dette utsagnet ser vi for det første at Julie påpeker det nordnorske i dialekten i Vardø, og at dette åpenbart er viktig og en motsats til «ikke-nordnorsk», det vil si samisk- og kvenskpåvirka nordlig talemål. Vi ser også en interessant distinksjon mellom hvordan ungdommene bruker henholdsvis «pen» og «fin» om dialektene i Vardø og Vadsø. Mens det å snakke «fint» indekserer språkkontakt og har til dels negative assosiasjoner, ser vi av Julies kommentar at «pen» er en utvetydig positiv merkelapp. Ved at de påpeker at deres dialekt er en nordnorsk varietet, mens dialekten i Vadsø er et produkt av språkkontakt, kan det altså se ut til at de anser de nordnorske varietetene og de tradisjonelle trekkene som autentiske, mens dialekten i Vadsø blir ansett som inautentisk og ikke typisk nordnorsk, men heller «viddadialekt» (jf. kap. 5.4.1).

Vi ser også dette «kravet» om autentisitet på individnivå gjennom metadiskursen. Som Sollid (2008) nevner, kan de språklige valgene en foretar seg, avgjøre om en blir sett på som autentisk eller inautentisk. Av ungdommenes kommentarer så vi at flere kommenterte det hvis andre, spesielt de på samme alder og i samme omgangskrets, brukte «fine» former. Det ser altså ut til at dette gjør at en framstår som inautentisk vardøværing, fordi en ikke bruker de variantene de regner som typiske for målet i Vardø. Dette synet så vi spesielt hos Georg som mente at flere av jentene var «finere» i språket. Glenn forteller også, når vi diskuterer forskjeller innad i byen, at de voksne «har mer dialekt enn oss igjen». Det kan altså se ut til at de eldre generasjonene

regnes som enda mer autentiske, da de har mer «dialekt», som antakelig kan tolkes dithen at de har flere tradisjonsformer og trekk som er saliente i dialekten i Vardø.

Det ligger altså en dobbelthet i denne opposisjonen mot «fine» former. I tillegg til at enkelte varianter indekserer språkkontakt, kommenterer også for eksempel Glenn at de i Vadsø «snakke bokmål». Dette er ikke en uvanlig betegnelse på målet i spesielt indre strøk i Finnmark, som er preget av språkkontakt. Dette diskuterer også Hatlebrekke (1996, 219), som blant annet viser til at flere omtaler Finnmark som «bokmålsfylket». Dette er nok en vanlig oppfatning blant folk som ikke kjenner til Finnmark. Er man fra øst i fylket, og har et talemål som ligger nærmere kystmålet, med typiske «breie» former, er det ikke uvanlig at folk ikke får det til å stemme at en er fra Finnmark. Dette forklarer de med at de ikke hører de typiske språkkontaktvariantene i talemålet. Dette er nok med andre ord en oppfatning som er vanlig mange steder i landet.

Noen av jentene har likevel «lagt litt om» ifølge dem selv. De har med andre ord tatt i bruk noen «finere» former. De presiserer likevel selv at dette ikke er en overgang til å snakke mer Vadsø-mål. Hos disse jentene registrerte jeg *ingen* postalveolare forekomster, så det ser ut til at selv om noen av dem også har andre uttalevarianter enn den palatale, vil de ikke ta i bruk den postalveolare. Når det gjelder guttene, skal det også nevnes at det kun er Glenn og Gabriel som har innslag av postalveolarer med kun henholdsvis ett og to belegg. En ser flere steder at det er denne varianten som tas i bruk der den palatale uttalen svekkes (for eksempel i Trondheim jf. Hårstad og Opsahl 2013), men altså ikke blant unge i Vardø. Dette ser ut til å være på bakgrunn av saliens og indeksikaliteten til /n/.

Vi så tidligere at palatal /n/ blir ansett som et salient trekk i Vardø av ungdommene selv, men dette gjelder imidlertid ikke palatal /l/. Dette kan også forklare hvorfor det er så få forekomster av den palatale uttalen av /l/. Sammenligner vi med Sætermo (2011), er det palatal /n/ som i størst grad utfordres i dialekten i Alta, mens /l/ ser ut til å holde seg bedre (Sætermo 2011, 89). Vi ser at i Vardø spiller det at postalveolar uttale av /n/ indekserer språkkontakt, en såpass stor rolle, at ungdommene ikke tar den i bruk.

Dette er også interessant å se i forbindelse med inndelingen i topostatiske og topodynamiske personlighetstyper (kap.). Spesielt kommer dette tydelig fram når vi ser på Julie. Det ser ut til at *nn* er så viktig i naboopposisjonforholdet til Vadsø, at det overstyrer den lokale orienteringen. Den palatale uttalen har så høy prestisje i Vardø, og i alle fall for Julie, at hun holder på den til

tross for at hun skal flytte ut av byen. Julie forteller også i intervjuene at hun skal flytte innad i Nord-Norge, og det kan derfor se ut til at hun knytter dette til en nordnorsk prestisjevaretet, og ubevisst antar at den palatale uttalen av /n/ har høy prestisje også dit hun skal flytte.

5.4.5.2 Andre språklige prestisjeforhold i nord

Det ser med andre ord ut til at det Bull (2009) trekker fram om andre prestisjeforhold i nord, stemmer overens med det vi finner i Vardø. Her er det ikke de variantene som har høy prestisje andre steder i landet som har prestisje, men heller de tradisjonelle variantene som forbindes med de nordnorske dialektene. Bull presiserer her også at hvis et «standardtalemål» skal ha normeringskraft, må det oppleves som en faktisk standard for språkbrukerne. Som vi ser av materialet i denne studien, blir ikke å «snakke bokmål» ansett for å være noe ønskelig. Tvert imot er holdningen at dette er noe de gjør i Vadsø, og ikke i en tradisjonell nordnorsk dialekt, som de ønsker å assosieres med.

Det som imidlertid ser ut til å være en sentral normkraft i byen, er det de anser som den «ekte» eller autentiske dialekten. For eksempel ser dette ut til å være sterkt knyttet til talemålet til eldre i byen, som har «litt mer dialekt» (jf. kap. 5.4.5.1). Det ser ut til at det er denne varianten som blir «opphøyet» som ideal. I Vardø ser vi også en annen tendens enn for eksempel Røynealand (2005) som viser til at det ofte er de saliente eller markerte trekkene i et talemål som er utsatt for endring. Her ser det heller ut til at de ønsker å verne om de saliente trekkene for å tydelig posisjonere seg språklig og identitetsmessig.

Oppsummert ser vi altså at diskusjonen av hvorvidt det er vertikale eller horisontale endringer som er pådrivere i talemålsutviklinga, må nyanseres, og at en må se nærmere på ulike faktorer for å komme til bunns i hva som foregår i de ulike språksamfunnene. I Vardø har de lokale forholdene en sentral rolle for språksituasjonen, og eventuelle endringer ser ut til å bli møtt med sterke motnormer (Bull 2009, 228). Den språklige situasjonen i Vardø ser i all hovedsak ut til å være styrt av forholdet til Vadsø spesielt og språkkontaktområder i Nord-Norge generelt, og ønsket om å markere språklig og sosiale distanse til dem.

6 Avslutning og videre forskning

Jeg startet denne avhandlinga med å presentere problemstillinga:

Har språkbrukere i Vardø erstattet den tradisjonelle palatale uttalen av lang nn og ll med en alveolar eller postalveolar uttale, og hvilke sosiale faktorer er det som kan forklare variasjonsmønstrene?

Av det som har kommet fram i denne studien, ser det ut til at svaret på første del av problemstillinga er *nei*. Den palatale uttalen er ikke blitt erstattet av en alveolar eller en postalveolar uttale når det gjelder *nn*-variabelen. Datamaterialet viser at flere av ungdommene har en del alveolare forekomster, og jeg finner kun et fåtall postalveolare uttalevarianter. Det er likevel den palatale uttalen som er mest frekvent av både *nn* og *ll*. Samtidig har vi sett at begge de eldre informantgruppene, med unntak av én informant, er svært stabile. Det er altså i all hovedsak blant ungdom vi finner variasjon i Vardø. Også innad i ungdomsgruppa finnes det både intra- og interindividuell variasjon. Det viser seg også at den palatale uttalen holder seg bedre av /n/ enn av /l/. Dette ser ut til å ha sammenheng med at den palatale uttalen av /n/ er et salient trekk i Vardø, mens /l/ ikke regnes som salient.

Den andre delen av problemstillinga tok sikte på å undersøke hvilke sosiale faktorer det er som spiller inn på språklige valg. Av de metalingvistiske kommentarene har vi sett at det er flere faktorer som her har innvirkning på ungdommenes valg av språklige varianter, men det som ser ut til å ha størst betydning for disse informantene, er forholdet til nabobyen Vadsø. Gjennom metadiskursen uttrykker informantene hvor viktig det lingvistiske og sosiale skillet mellom de to byene er, og de ønsker ikke å assosieres med talemålet i Vadsø. Dette er i all hovedsak basert på at Vadsø har et talemål som er preget av språkkontakt. Informantene i Vardø ønsker imidlertid å posisjonere seg som talere av en autentisk nordnorsk varietet, og de tar derfor avstand fra «bokmålstrekkene» i nabobyen.

Disse funnene bidrar ikke minst til å vise at en også må se etter andre forklaringer på hvordan talemål utvikler seg i denne konteksten, enn regionalisering og standardisering. Informantene har innslag av både alveolare og til dels postalveolare uttalevarianter, så vi ser at disse alternative formene også forekommer til Vardø. De lokale sosiale forholdene ser ut til å være det mest avgjørende for språklige valg, særlig blant ungdommene. Heller enn å påvirkes av

enten regionale eller nasjonale sentra, ser vi sett at språkbrukerne i Vardø avviser og til dels sanksjonerer endringer, nettopp fordi de ifølge dem ikke tilhører talemålet i byen. Ut fra dette ser det med andre ord ikke ut til at vi kan konkludere med at det er en dialektnivelleringsprosess i gang i Vardø, i alle fall ikke hva angår palatal uttale av særlig /n/. For /l/ er bildet mer nyansert.

6.1 Videre forskning

Gjennom denne studien har jeg fått et innblikk i sentrale sider ved talemålssituasjonen i Vardø. Samtidig reiser den også flere spørsmål. Særlig gjennom samtalene om språk med informantene er det flere sider av dette språksamfunnet som jeg kunne tenke meg å se nærmere på i et annet prosjekt. Først og fremst kunne det vært interessant å gjøre studier hvor en undersøker flere trekk i talemålet i byen. Jeg tenker da særlig på de dialekttrekkene informantene selv anser som saliente i talemålet. Vi har sett at flere holder på den palatale uttalen, og jeg lurer derfor på om de også gjør det med de andre trekkene de nevner.

Forholdet mellom Vardø og Vadsø har vist seg å være en veldig viktig faktor for språkutviklinga i Vardø. Det ville derfor vært interessant å gjøre nærmere studier av begge disse byene, muligens i et komparativt perspektiv, for eksempel for å se om dette forholdet har like stor betydning i begge de to byene. Under intervjuene nevner også flere av informantene at det er store forskjeller mellom dialekten på Vardøya og i tettstedet Kiberg, som er en del av Vardø kommune og som ligger bare en drøy mil unna. Hvilke forskjeller som finnes mellom disse stedene, og ikke minst hva som ligger bak forskjellene innenfor liten geografisk avstand er høyst interessant.

Bibliografi

- Akselberg, G & Mæhlum, B. (2008): «Sosiolingvistisk metode». I: Mæhlum, B., G. Akselberg, U. Røynealand og H. Sandøy. *Innføring i sosiolingvistikk*, 2. utg. Oslo: Cappelen Damm AS, 73-87
- Akselberg, G. (2006): Horisontalistar versus vertikalistar. Om ulike tolkingar av talespråklege endringsprosessar i Noreg. I *Målbryting* 8, 133–150.
- Akselberg, G. (2008): Talevariasjon i Noreg. I *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk*, Mæhlum, B., G. Akselberg, U. Røynealand og H. Sandøy. 2. utg. Oslo: Cappelen Damm AS, 150–166.
- Balsvik, R. (1989). *Vardø : Grensepost og fiskevær 1850-1950 : 1 (Vol.1)*. Vardø: Vardø kommune: Stavanger : Dreyer Bok.
- Bull, T. (1996). Målet i Troms og Finnmark. I: I *Nordnorske dialektar*, red. av Jahr, E.H. og O. Skare. Oslo: Novus
- Bull, T. (2009): Standardtalemål i Norge? Eit spørsmål om pavens skjegg. I *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 27, 2: 221–238.
- Didriksen, S.M. og T. Moldenæs (2012). Nordlendingen – blott til lyst og underholdning? I: Svein Jentoft, Jens-Ivar Nergård, Kjell Arne Røvik (red.) *Hvor går Nord-Norge? Et institusjonelt perspektiv på folk og landsdel*. Stamsund: Orkana akademisk. 315-325.
- Elstad, K. (1982): Nordnorske dialektar. I *Nordnorsk. Språkarv og språkforhold i Nord- Noreg*, red. av Bull, T. og K. Jetne. Oslo: Samlaget, 11–100.
- Halvorsen, K. (2008): *Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 5. utg. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Hatlebrekke, H. (1981): *Vadsø-dialekten: med glimt fra dialektene i Kiby og Ekkerøy*. Varanger mållag.
- Hatlebrekke, H. (1996): Snakker finnmarkingene bokmål? I *Nordnorske dialektar*, (red). av Jahr, E.H., og O. Skare. Oslo: Novus forlag, 219–222.

- Hårstad, S. (2010): Unge språkbrukere i gammel by: en sosiolingvistisk studie av ungdoms talemål i Trondheim. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Det humanistiske fakultet, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap.
- Hårstad, S. Og Opsahl T. (2013). *Språk i byen: Utviklingelinjer i urbane språkmiljøer i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hårstad, S., Lohndal T. & Mæhlum B. (2017). *Innganger til språkvitenskap – teori, metode og faghistorie*. Oslo: Cappelen Damm.
- Jahr, E. H. (2017). A pioneering sociolinguistic concept: Amund B. Larsen and his discovery in the 1880s of neighbour opposition as a socio-psychological mechanism in linguistic change—and its rediscovery in the 1980s as hyperdialectism. *European Journal of Scandinavian Studies*, 47(2), 308-319.
- Jahr, E.H. og O. Skare (1996): Oversyn over nordnorske dialekter – kart og målprøver. I *Nordnorske dialekter*, red. av Jahr, E.H. og O. Skare. Oslo: Novus
- Josefsen, John-Arild, (2008) Kem e æ? I Thor Robertsen (red.), *Årbok for Vardø 2008*. Vardø: Varanger museum IKS og Vardøhus Museumsforening, 2008. 196-198
- Kirkham, S., & Moore, E. (2013). Adolescence. In J. K. Chambers, & N. Schilling (red.), *The Handbook of Language Variation and Change* (2.utg. 277-296). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Kvale, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Labov, W. (1972): *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. (2006). *The social stratification of English in New York city*. Cambridge University Press.
- Mæhlum, B. (2007). *Konfrontasjoner: Når språk møtes*. Oslo: Novus
- Mæhlum, B., og Røyneland, U. (2012). *Det norske dialektlandskapet: Innføring i studiet av dialekter*. Oslo: Cappelen Damm akademisk
- Mæhlum, B. & U. Røyneland. (2018). Dialekt, indeksikalitet og identitet. Tilstandsrapport fra provinsen. I Christensen, Tanya K., Christina Fogtmann, Torben Juel Jensen, Martha Sif

- Karrebæk, Marie Maegaard, Nicolai Pharaos & Pia Quist (red.): *Dansk til det 21. århundrede – sprog og samfund*. København: U Press. 247–261.
- Nesse, A. & Sollid, H (2010). Nordnorske bymål i et komparativt perspektiv, *Maal og Minne* 1:137-158.
- Neteland, R. (2009): *Vann og kan og mann. En sosiolingvistisk studie av nn-variabelen og andre språktrekk blant ungdommer i Narvik*. Upublisert mastergradsoppgave. Bergen: Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium, Universitetet i Bergen.
- Niemi, E. (2008). Hvem er kvenene?. I *Ottar- Kvenene–i går og i dag*, 3-11.
- Quist, P. (2017). Sprog-krop-sted: Dialektsamfundets meningssskabende orden. *Nordica Helsingensia*, 48, 57-71.
- Røyneland, U. (2005): *Dialektnivellering, ungdom og identitet: ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Doktorgradsavhandling, Det humanistiske fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Røyneland, U. (2008). Språk og dialekt. I *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk*, Mæhlum, B., G. Akselberg, U. Røyneland og H. Sandøy. 2. utg. Oslo: Cappelen Damm AS, 15-34
- Sandøy, H. (2008). Språkendring. I *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistikk*, Mæhlum, B., G. Akselberg, U. Røyneland og H. Sandøy. 2. utg. Oslo: Cappelen Damm AS, 196–219.
- Sjekkeland, M. (2001). 'Personlegdomen' som bakgrunnsvariabel i sosiolingvistikken. *Målbryting*. (5), 31-48.
- Sollid, H. (2002). Om observatørens paradoks. I *Målbryting* 6: 175–190.
- Sollid, H. (2008). Autentisitet på nordnorsk. I *Målbryting* 9: 69-91
- Sollid, Hilde. Hierarchical Dialect Encounters in Norway. *Acta Borealia* 2014; Volum 31 (2) 111 – 130 sosiolingvistikken. *Målbryting*, (5), 31-48.

- Storelv, C. (2012). «Jei brujker jo æ, jei». *En studie av bruken av det personlige pronomen 1. person entall i talemålet i Indre Billefjord og omegn*. Mastergradsavhandling i nordisk, Universitetet i Tromsø
- Sætermo M.S. (2011). *n, l, t og d En komparativ studie av palataler versus postalveolarer i Alta-dialekten*. Mastergradsavhandling i nordisk, Universitetet i Tromsø
- Tagliamonte, S.A. (2016). *Teen talk. The language of Adolescents*. Cambridge: Cambridge University press.
- Van Herk, G. (2012). *What is sociolinguistics? (Linguistics in the world)*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Weinreich, U., W. Labov og M. Herzog (1968): *Empirical Foundations for a Theory of Language Change*. I *Directions for Historical Linguistics*, red. av Lehmann, W.P. og Y. Malkyel. Austin: University of Texas Press, 95–189.

Internettkilder

Statistisk sentralbyrå. (2019, 22 februar). Folkemengde. Henta fra

https://uit.no/ub/skrive/art?p_document_id=429864

Statistisk sentralbyrå. (2019) 09501: Folkemengde ved folketellingene (K) (avslutta serie) 1769 – 2011. [Datasett]. Henta fra <https://www.ssb.no/statbank/table/09501>

Vedlegg 1

Intervjuguide

Om intervjuguiden

Spørsmålene er laget for gruppeintervju med to informanter. Hver aldersgruppe blir intervjuet med andre i samme aldersgruppe, altså to og to informanter sammen. Spørsmålene er først og fremst for å få i gang en samtale mellom informantene. Hvis samtalen flyter, vil det ikke være nødvendig å stille alle spørsmålene.

Til de yngre informantene planlegger jeg også en lek i forkant av intervjuene. Leken er både for å gjøre intervjusituasjonen litt mindre høytidelig, og for å høre uttalen av noen ord. De vil få kort eller bilder med gjenstander de skal si navnet på. Denne leken vil også bli tatt opp på båndopptaker.

Spørsmål til de yngre

- Hvordan synes dere det er å være ung og bo i Vardø?
- Se for dere at jeg besøker Vardø for første gang, og fortell meg litt om byen: Hvordan er byen, hva en kan gjøre her, hva som er typisk for Vardø osv.
- Tror dere det er annerledes å være ung i Vardø i dag sammenlignet med å være ung i Vardø for 20 år siden? Hva tror dere eventuelt er annerledes?
- Hvorfor har dere valgt å gå på studiespesialiserende?
- Beskriv hvordan dere ble kjent med hverandre
- Hvordan ser en vanlig dag ut for dere?
- Hva har dere lyst å gjøre når dere er ferdig med videregående?
- Ser dere for dere å bo i Vardø når dere blir eldre? Hvorfor/Hvorfor ikke?
- Hva driver dere med på fritiden? Holder dere for eksempel på med noe idrett?
- Hvordan er folk i Vardø?
- Synes du det er forskjell på din dialekt i forhold til eldre i Vardø? Hvis ja, hva er det som er forskjellig?
- Snakker dere forskjellig?
- Er det noen forskjeller i dialekten til ulike folk i Vardø?

- Hvordan vil dere beskrive forskjellene mellom dialekten i Vardø og dialekten i Vadsø?
- Snakker dere likt som ungdom i Vadsø?
- Tror dere at dere snakker mer likt ungdommen i Vadsø i dag, enn foreldrene deres gjorde når de var på samme alder?

Spørsmål til de eldre

- Beskriv hvordan dere kjenner hverandre
 - Har dere bodd i Vardø hele livet?
 - Hvordan er det å bo i Vardø?
 - Se for dere at jeg besøker Vardø for første gang, og fortell meg litt om byen: Hvordan er byen, hva en kan gjøre her, hva som er typisk for Vardø osv.
 - Hvordan tror dere det er å være ung og bo i Vardø? Tror dere det var annerledes å være ung i Vardø før enn nå? Hva tenker dere er annerledes?
 - Hva jobber dere med?
 - Hvordan ser en dag på jobb ut for dere?
 - Hva gjør dere på fritiden?
 - Kan dere fortelle litt om fordeler og ulemper ved å bo i Vardø?
 - Hvordan er folk i Vardø?
 - Synes du det er forskjell på deres dialekt i forhold til yngre i Vardø? Hvis ja, hva er det som er forskjellig?
 - Snakker dere forskjellig?
 - Er det noen forskjeller i dialekten til ulike folk i Vardø?
 - Hva tenker dere er forskjellen mellom dialekten i Vardø og dialekten i Vadsø?
 - Snakker ungdommen i Vardø likt ungdommen i Vadsø?
 - Snakker ungdommen i Vardø mer likt ungdommen i Vadsø enn før? Enn dere f.eks
-
- Kan du fortelle hvordan første dagen på videregående var?
 - Kan du fortelle om en gang du har vært skikkelig redd?
 - Hva er det første du husker fra du var liten?
 - Har du et minne du aldri blir å glemme?
 - Kan du fortelle handlinga i en god film du har sett?

Vedlegg 2

Forespørsel om deltakelse i mastergradsprosjekt

Til eldre og yngre språkbrukere i Vardø

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et masterprosjekt hvor formålet er undersøke dialekten i Vardø. I dette skrivet får du informasjon om målene for prosjektet, og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Jeg heter Maria Bakke Havstein, er 24 år gammel og kommer fra Vardø. Jeg går på lektorutdanning 8-13 ved UiT Norges arktiske universitet. For tiden holder jeg på med min masteroppgave i nordisk språk, og søker i den anledning informanter fra Vardø. I masteroppgaven ønsker jeg å se nærmere på dialekten i Vardø, og i den anledning trenger jeg informanter i aldersgruppene 17-20, 30-45 og 50-60.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at du deltar i et intervju. Intervjuene vil vare i ca. 45 minutter. I utgangspunktet ønsker jeg å intervju to og to sammen. Informanter vil intervjues sammen med en annen informant i samme aldersgruppe. Intervjusituasjonen vil være helt uformell, hvor vi snakker litt om ulike temaer, for eksempel om hvordan det er å bo i Vardø. I tillegg har jeg forberedt et spill informantene skal spille. Det jeg er ute etter å registrere, er språkbruken deres. Dette er ingen test, og det finnes ikke noen «riktig» eller «feil» måte å snakke på. Intervjuene blir tatt opp med lydutstyr.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da slettes. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil bare bruke opplysningene om informanter til formålene jeg har fortalt om i dette skrivet. Jeg behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Det er bare jeg og min veileder som vil ha tilgang til informasjonen. I masteroppgaven vil det ikke være mulig å identifisere deltakerne, og informantene vil være helt anonyme. I masteroppgaven vil informantene refereres til med kodenavn. Opptak og analyser vil lagres på et passordbeskyttet område ved UiT, som bare jeg og veileder har tilgang til.

Avslutningsdato for dette prosjektet er 15.05.2019. Hvis du ønsker det, blir alle opplysninger om deg slettet ved prosjektslutt. Hvis du samtykker til det, vil dataene om deg bli lagret i en lukket database for forskning ved UiT (Se avkryssingsboksene nederst).

Hvis du har spørsmål til studien, ta kontakt med meg eller min veileder.

Med vennlig hilsen

Maria Bakke Havstein

Mastergradsstudent

UiT – Norges arktiske universitet

Telefon: 96519475

E-post: mariahavstein@gmail.com

Åse Mette Johansen

Førsteamanuensis i nordisk språk

UiT – Norges arktiske universitet

Telefon: [77645797](tel:77645797)

E-post: ase.mette.johansen@uit.no

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet ”*Dialekten i Vardø*” og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju
- at mine personopplysninger lagres permanent etter prosjektslutt for framtidige forskningsprosjekter ved UiT
- Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 15.05.2018

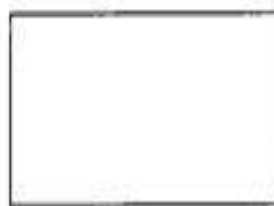
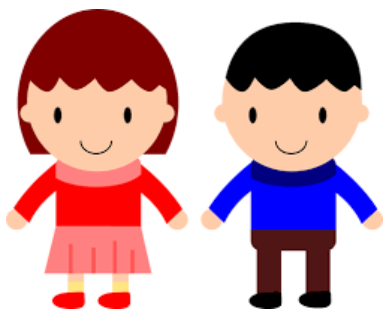
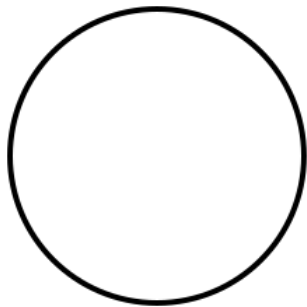
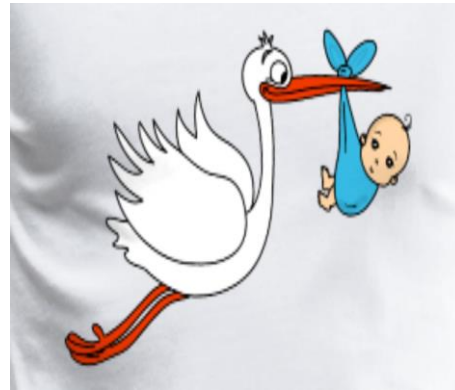
(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3

bredden

lengden